

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrlometodějská teologická fakulta

Katedra systematické teologie

Teologické nauky

JUDr. Milan Koller

MORÁLNÍ ASPEKTY SMLUV O ÚVĚRU A PŮJČCE
S OHLEDEM NA ČESKÝ KONTEXT

Bakalářská práce

Vedoucí práce: ThLic. ICLic. Vladimír Filo

OLOMOUC 2011

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Univerzitou Palackého Olomouc na jejích internetových stránkách.

.....
JUDr. Milan Koller

Děkuji vedoucímu bakalářské práce ThLic. ICLic. Vladimíru Filovi za nepostradatelnou pomoc, cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

JUDr. Milan Koller

OBSAH

ÚVOD	6
I. HISTORIE ÚROKU A LICHVY	8
1. Úrok a lichva ve Starém zákoně.....	8
2. Úrok a lichva v době Ježíšově.....	11
3. Úrok a lichva v antickém pohanském světě a v klasickém římském právu.....	13
3.1 Platón.....	14
3.2 Aristotelés.....	14
3.3 Řím a římské právo	15
4. Úrok a lichva v prvních stoletích církve	17
5. Úrok a lichva ve středověku.....	18
5.1 Lichva a Židé.....	19
5.2 Sv. Tomáš Akvinský: „Nummus non parit nummos“	21
5.3 Pozdní scholastika	22
6. Dovolené výnosy z peněz.....	23
6.1 Census	23
6.2 Montes pietatis	24
6.3 Smlouva společenská	24
7. Zastřené způsoby lichvy.....	25
7.1 Contractus trinus	25
7.2 Pactum antichreseos. Mohatra. Census personalis. Pactum legis commisorie. ...	26
8. Vývoj od pozdní scholastiky do konce 19. století a encyklika Vix pervenit	27
8.1 Zákonodárství světské	28
8.2 Encyklika Vix pervenit.....	29
9. Lichva a reformace.....	31
9.1 Martin Luther	31
9.2 Jan Kalvín.....	35
II. PENÍZE, BOHATSTVÍ, LIDÉ A BŮH.....	37
1. Peníze - vývoj a funkce peněz.....	37
1.1 Historie peněz.....	38
1.2 Vlastnosti a funkce peněz.....	38
1.3 Peníze z pohledu biblické teologie.....	40
1.3.1 Peníze a bohatství z pohledu Starého zákona.....	41
1.3.2 Peníze a bohatství z pohledu Nového zákona	43
1.4 Teologie peněz	45
III. LICHVA, PŮJČKY A ÚVĚRY V ČESKÉ REPUBLICE	46
1. Prostředí České republiky	47
1.1 Ekonomika	47
1.2 Právní úprava úvěrů a půjček	48
2. Lichva v České republice	49
2.1 Lichva mezi občany	50
2.2 Lichva provozovaná bankami a úvěrovými společnostmi	52
2.2.1 Banky	53
2.2.2 Úvěrové společnosti	54
2.3 Moralita sjednávání úvěrů z hlediska jejich poskytovatelů	54

2.3.1	Moralita jednání v předsmuvní fázi úvěru	56
2.3.2	Moralita jednání ve fázi uzavírání úvěru.....	57
2.3.3	Úroky.....	57
2.3.4	Moralita jednání ve fázi vymáhání nesplaceného úvěru	58
2.4	Moralita sjednávání úvěrů z hlediska jejich příjemců.....	59
2.4.1	Nedovolené (kriminální) jednání občanů při sjednávání úvěrů	59
2.4.2	Nezodpovědné jednání občanů při sjednávání úvěrů.....	60
3.	Zamyšlení o možnostech nápravy	61
ZÁVĚR.....		63
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY		64
ANOTACE.....		66

ÚVOD

Snad každý dospělý občan České republiky, či každý dospělosti se alespoň blížící, se nějakým způsobem setkal s pojmy jako jsou dluh, půjčka, zápůjčka, úvěr, hypotéka, případně s nějakými jinými, které však mají něco společného. A tím společným jmenovatelem jsou peníze, zejména cizí. Způsobů, jakým se mohl s těmito pojmy setkat, je zajisté mnoho. Buď se sám stal účastníkem konkrétního peněžního obchodu, nebo se jím stal někdo z jeho blízkého okolí. V každém případě se však s tímto druhem obchodování s penězi setkal na stránkách tisku, na televizní obrazovce nebo v jiných médiích. Protože slova jako dluh, půjčka a úvěr se v posledních letech skloňují ve všech pádech a prakticky ve všech médiích. Není také ani divu, když zadluženost státu, občanů i obchodních firem dosahuje hrozivých rozměrů.

Řekne-li se půjčka nebo úvěr, pak myšlenky většinou docela samovolně sklouznou k dalším pojmům jako dluh, úrok, lichva, exekuce, ke slovním spojením typu dluhová past, úrokové otroctví a mnoha dalším obdobným, které již samy o sobě vyvolávají emoce veskrze negativní. Přestože na úvěr a úrok bývá většinou pohlíženo jako na instrumenty patřící do ekonomie a ekonomiky, tak tato práce rozhodně není nějakou ekonomickou studií či analýzou. Rovněž také není pojednáním právnickým, ačkoliv se jedná o významnou oblast platného civilního závazkového práva a v určitých případech i práva trestního. Tato práce má ambice jiné. Klade si za cíl podrobit kritice vztahy vznikající v oblasti úvěrových a jim podobných obchodů z hlediska morální nauky katolické církve a z širšího pohledu i z hlediska morálky obecné. Z pochopitelných důvodů se však pro snazší pochopení problematiky nelze vyhnout alespoň stručným ekonomickým a právnickým exkurzům. Práce by měla poskytnout morálně kritický pohled především na prostředí, v němž se půjčky a úvěry realizují, na jejich aktéry a vytvořit prostor pro úvahy směřující k odstranění zlořádů, které tyto obchody pravidelně provází nebo alespoň k jejich výrazné redukci.

Samotná práce je rozčleněna do tří částí. Obsahem první části je kompaktní historický přehled vývoje názorů na lichvu, úroky a peněžní obchody vůbec, od dob nejstarších až po současnost. Tuto část jsem zařadil jako první proto, že aktuální situaci lze snáze pochopit v historických souvislostech. Historický přehled představuje jak předkřesťanský judaistický a antický pohled na lichvu, tak pohled v době patristické a zejména ve středověku, kdy ve 12. a 13. století byla lichva jednou z nejpranýřovanějších neřestí ze strany církve. Závěr části

pouze doplňkovou formou ilustruje, jak na lichvu a obchod nahlíželi hlavní představitelé reformace. Látku k historické části práce jsem čerpal především z knihy Dr. Antonína Vřešťála, nazvané Lichva a úrok ve světle mravouky katolické, která byla vydána jako XIII. svazek Cyrillo-Methodějské knihtiskárny a nakladatelství V. Kotrba v Praze roku 1899.

Druhá část obsahuje alespoň základní ekonomické a právní charakteristiky úvěrů, půjček a některých dalších finančních „produktů“ určených občanům, se kterými je možno se nejčastěji setkat na českém finančním trhu.

Třetí část této práce popisuje, srovnává a z morálního hlediska hodnotí již konkrétní situaci v České republice, která se v oblasti úvěrování, půjčování a lichvy vyvinula v období posledních zhruba dvaceti let. Jelikož primárním cílem práce je kriticky postihnout především morální aspekty úvěrů a půjček, je práce zaměřena především na ty typy finančních obchodů, kde alespoň na jedné straně vztahu (většinou dlužnické) stojí občan, který úvěr nepotřebuje k podnikání či investování, nýbrž k osobní spotřebě. Morálních aspektů si však tato práce všímá nejen u příjemců úvěrů a půjček, nýbrž i u jejich poskytovatelů. Jsem si však vědom úskalí, které představuje snaha hovořit o morálce a morálním jednání v případě takzvaných právnických osob, tj. zejména bank, pojišťoven a jiných „nebankovních“ obchodních společností zabývajících se peněžními obchody.

I. HISTORIE ÚROKU A LICHVY

*Svému bratru nebudeš půjčovat na úrok,
na žádný úrok ani za stříbro ani za pokrm
ani za cokoli,
co se půjčuje za úrok.*

Ex 23,20

1. Úrok a lichva ve Starém zákoně

Aby nedošlo k pozdějším terminologickým nepřesnostem, sluší se hned v úvodu této kapitoly uvést, že pokud v textu historického výkladu používám slovo lichva, jedná se prakticky o úrok, čili o každý případ výpůjčky, kdy vypůjčitel žádal od dlužníka něco více než jen vrácení vypůjčené věci.

Bylo by nejspíše velmi problematické zjistit, kdy a kde lichva vlastně vznikla. Je možné, že to bylo zároveň se vznikem peněz, ačkoliv provozovat lichvu lze i s běžnými věcmi denní spotřeby jako například s potravinami nebo otopem. První historické doklady o lichvě lze nalézt v Písmu svatém Starého zákona na mnoha různých místech. Jedná se o četné a striktní zákazy lichvy, stejně tak jako o doporučení, aby chudému bratru bylo zapůjčeno, co potřebuje.

První zákaz lichvy lze vysledovat v takzvaných apodiktických zákonech 2. knihy Mojžíšovy. Takto se v Ex 22, 24 (ČKP) praví: „Půjčíš-li peníze někomu z mého lidu, chudákovi, který bydlí vedle tebe, nechovej se k němu jako lichvář; nežádej od něho úrok.“ (Záměrně jsem zvolil Český katolický překlad, protože spojuje úrok s penězi. Český ekumenický překlad spojuje úrok se stříbrem.) Kdo je oním „bližním“, je celkem jasné. Rozumí se jím jen Izraelita, příslušník teokratického státu, který se v Levitiku a v Deuteronomiu nazývá „bratrem“.¹ Další výslovný zákaz lichvy obsahuje Lv 25,35-37 (ČKP): „Když tvůj bratr zchudne, takže se vedle tebe neudrží, ujmeš se ho jako cizince nebo hosta a bude žít u tebe. Nevymáhej od něho zálohy nebo nasčítaný úrok. Budeš mít bázeň před svým Bohem a tvůj bratr bude žít u tebe. Nesmíš mu půjčit peníze na předčasný úrok ani jídlo na nasčítaný úrok.“ Cizinec se ochrany zákona proti lichvě dovolávat nemohl. Půjčovali proto Izraelita cizinci, bylo mu vůči němu dovoleno (a snad i přikázáno) brát i žádat úroky.

---

¹ Srov. VŘEŠŤÁL, A., *Lichva a úrok ve světle mravouky katolické*, s. 11

Výslovné svolení k braní úroků od cizinců pak je obsaženo v Dt 23,20 (ČKP): „Od svého bratra nebudeš požadovat úrok, a to úrok z peněz, z pokrmu nebo z čehokoli, co se úročí. Od cizince můžeš požadovat úrok, avšak od svého bratra úrok požadovat nebudeš, aby ti Hospodin, tvůj Bůh, požehnal ve všem, čeho dosáhneš svým přičiněním v zemi, kterou přicházíš obsadit.“ Dokonce lze i z Dt 15,6 (ČKP) dovodit, že tuto možnost (brát od cizinců úroky) slibuje Hospodin Izraelitům za věrné dodržování zákona: „Vždyť ti Hospodin, tvůj Bůh, požehná, jak ti řekl. Budeš poskytovat půjčky mnohým pronárodům, ale sám si nebudeš vypůjčovat. Budeš ovládat mnohé pronárody, ale tebe neovládnu.“ Stejně tak ale, půjčoval-li si Izraelita u cizince, musel i jemu platit úrok.²

Jak je vidět, Starý zákon nejen že zakazoval, aby Izraelita požadoval po svém „bratru“ úrok z peněz, ale i přikazoval, aby bratru v nouzi bylo půjčeno to, co potřebuje. Bratrem byl nazýván každý Izraelita. Zatímco Ex 22, 24 a Lv 25,35 se vztahují jen na případy velké chudoby bližního, pak Deuteronomium rozšiřuje platnost na jakýkoliv případ. Rozšíření platnosti zákazu lichvy je zřejmě důsledkem skutečnosti, že lichva (tedy braní úroků) byla poměrně rozšířeným jevem a požadavky věřitelů byly velmi vysoké. Chybným výkladem by tak mohlo dojít k situaci, že by lichva byla zapovězena jen ve vztahu k dlužníkům nacházejícím se v těžké chudobě.³ Kniha Přísloví (Př 28,8) svědčí jednak o rozšíření lichvy, ale zároveň vyslovuje přesvědčení, že by se lichvářsky nabyté peníze měly dostat těm, kteří jich budou umět užít ve prospěch potřebných, ne pro vlastní obohacení.⁴ O lichvě velmi ohnivě hovoří prorok Ezechiel v souvislosti s požadavky spravedlnosti a trestem za nespravedlnost: „Je-li někdo spravedlivý a jedná podle práva a spravedlnosti [...], nikoho neutiskuje, dlužníkovi vrací jeho zástavu, nikoho neodírá, hladovému dává svůj chléb a nahého přikrývá rouchem, nepůjčuje lichvářsky a nebere úrok [...], takový spravedlivý jistě bude žít, je výrok Panovníka Hospodina“ (Ez 18,5-9). Ovšem odměnou za nespravedlnost je smrt (Ez 18,13). Na dalším místě zase Ezechiel pranýřuje ohavnosti, které se děly v Jeruzalémě před babylónským zjetím, mezi které řadí právě i braní lichvářského úroku a chamtivé vydírání bližního. Zároveň ukazuje, že kořenem všech těchto provinění je jen jedno: „Na mne zapomínáš, je výrok Panovníka Hospodina.“ (Ez 22,12).⁵

---

² Srov. VŘEŠŤÁL, A., *Lichva a úrok ve světle mravouky katolické*, s. 11

³ Srov. *Pentateuch: text s poznámkami*, s. 514

⁴ Srov. BIČ, M., *Výklady ke Starému zákonu III*, s. 684

⁵ Srov. *tamtéž*, s. 498

Na druhé straně nelze v souvislosti s výkladem o lichvě opomenout zmínku o pozitivních ustanoveních týkajících se péče o chudé, a to i přesto, že chudoba nebyla v Izraeli opatřena žádnou duchovní gloriolou. Spíše naopak: byla pokládána za nevyhnutelné zlo, zvláště ve srovnání s nerozpracovanou představou hmotného bohatství jako zřejmé odměny za věrnost Bohu (Ž 1,3). Nicméně už duchovní elita Starého zákona chápala chudobu jako duchovní postoj.⁶ Proto také Starý zákon například přikazuje prominout dluh každého sedmého roku (Dt 15,1), propustit otroka na svobodu a ještě jej štědře obdarovat (Dt 15,12) a povinnost vykoupit bratra z otroctví u cizince (Lv 25, 47-49). Opět však pouze ve vztahu ke svému bratru. Naproti tomu cizinec byl ve srovnání s Izraelitou diskriminován a jeho úděl byl velmi tvrdý (Lv 22,22-24). Izraelité si zřejmě dobře uvědomovali, že chudoba jedněch je často důsledkem chamtivosti druhých (např. Jb 24,2-12). A proroci byli rozhodnými zastánci chudých (např. Am 1,2). V tomto bodě panovala shoda mezi proroky a příkázáními zákona.

Samozřejmě, že by bylo možno nalézt ve Starém zákoně daleko více míst, která nějakým způsobem pojednávají o lichvě. Nicméně už z toho, co bylo řečeno zcela jednoznačně plyne, že lid Staré smlouvy lichvu i úroky nejen znal, ale i provozoval. A je i docela zřejmé, že lichva a braní úroku byla praktikována i mezi „bratry“ - Izraelity navzájem, a to i přes poměrně striktní zákazy a hrozby. Na protipólu vztahu věřitel - dlužník však lze vysledovat i opačný nešvar spočívající v nenávratnosti zapůjčené věci. I tehdy existovali mnozí dlužníci, kteří „měli půjčenou věc za nalezenou“ (Sir 29,4), to znamená, že své dluhy prostě neplatili. Dále Sírachovec nabádá dodržovat nezbytnou opatrnost při půjčování čehokoliv. Rozhodne-li se už někdo někomu něco půjčit, necht' raději počítá s tím, že půjčené věci už neuvidí. Zejména půjčuje-li někomu silnějším než je on sám, může rovnou považovat zapůjčené věci za ztracené (Sir 8,12).

I když tedy Izraelité provozovali lichvu, brali úrok, či na druhé straně své dluhy neplatili, od okolních národů se odlišovali právě svým zákonodárstvím, do kterého byly vtěleny zásady přirozeného zákona a které silně akcentovalo tzv. směnnou spravedlnost (v přirozeném právu znamená spravedlnost v podstatě rovnost při výměně a rozdělování, i když morální význam výrazu je poněkud širší). Bylo by asi dnes už nemožné dobrat se zjištění, zda Izraelité více dbali zákazu lichvy a plnili ustanovení zákona k péči o chudé anebo zda tomu bylo naopak. Jedno je však jisté: lichva zůstávala stále lichvou a zdržení se lichvy bylo pokládáno za ctnost odměny hodnou (Ž 14,5). Naopak lichva a braní úroků mezi bratry

---

⁶ Srov. LÉON-DUFOUR, X., *Slovník biblické teologie*, s. 144

Izraelity za věc hodnou zavržení, jednoduše za hřích. To odráží skutečnost, že vzájemné vztahy mezi Izraelity, uspořádané předpisy Starého zákona, jsou formou sociální spravedlnosti, vycházející ze smlouvy s Hospodinem.

2. Úrok a lichva v době Ježíšově

Zprávy o lichvě a braní úroků v době Ježíšově lze čerpat především z evangelií. Z jejich podání plyne, že lichva byla v této době již něčím obvyklým. Patřila k peněžním obchodům, které se soustředily v rukách peněžoměnců, dnes bychom řekli směnárníků. Peněžoměnci měli své stoly umístěny na veřejných místech, především na tržištích. Svou činnost provozovali dokonce i v jeruzalémském chrámu (J 2,14), což by nebylo myslitelné bez souhlasu náboženských elit. Lze však zároveň předpokládat, že při výměně peněz v chrámu se nedopouštěli lichvy v pravém slova smyslu, spíše pouze směňovali peníze. Zřejmě to však byly ty stejné osoby, které svou činnost provozovaly i jinde. Přitom je ale třeba mít stále na paměti, že lichvou bylo myšleno jakékoliv jednání proti směnné spravedlnosti, nikoli pouze lichva v dnešním slova smyslu. Lichva se nemusela týkat pouze peněžních půjček, mohla se týkat i půjček naturálních, ale stejně dobře i nepoctivé kupní ceny prodávaného zboží, popř. jiných nekalých obchodních praktik. Je vidět, že lichva ve formě braní úroků ze zápůjček byla v Ježíšově době trpěna, popřípadě vědomě přehlížena a tím tedy vlastně fakticky dovolena.

Nepřímo braní úroků z peněžních zápůjček zmiňuje sám Ježíš ve svých známých podobenstvích o svěřených hřivnách, jak je podává evangelista Matouš (Mt 25,14-30) a evangelista Lukáš (Lk 19,12-27). Obě podobenství se od sebe poněkud liší, nicméně v obou chválí pán ty ze služebníků, kteří svěřenými hřivnami vydělali, to je „vylichvařili“ nové jmění. Tyto také odměňuje a naopak trestá ty, kteří mu bez výnosu vrátili pouze tu hřivnu, která jim byla svěřena.

Považuji za vhodné věnovat tomuto podobenství větší pozornost, poněvadž při nesprávné jeho interpretaci by leckdo mohl dojít k bizarnímu závěru, že Kristus Pán v tomto podobenství lichvu považoval za dovolenou a prospěšnou činnost nebo že k ní dokonce nabádal učedníky. V každém případě se jedná o tzv. parabolou, která vychází ze známých věcí,

pomocí kterých chce vysvětlit věci neznámé.⁷ Velmi podrobný popis třetího služebníka u Matouše jednoznačně vysvětluje to, na čem evangelistovi nejvíce záleží. V Matoušově podání třetí služebník jednal správně „podle předpisů“, když zakopal hřivnu v zemi. Podle rabínského práva už pak neměl odpovědnost, protože udělal to nejbezpečnější, na co jen mohl pomyslet. Jako důvod toho jednání uvedl svůj strach, který z něj právě učinil „špatného a líného služebníka.“⁸ Lze souhlasit s E. Schweizerem: „Kdo se příliš úzkostlivě stará, aby obstál, a nevšímá si, že tím nechá pánův dar ležet ladem [...], ten selhal jako třetí služebník. Podobnoství se má tedy dotknout těch, kteří jsou zaměřeni na svou osobní integritu a jistotu, na to, aby obstáli u soudu, místo na Boží věc, která chce ve světě působit. Ježíš tedy prohlašuje, že zbožnost, dbající jen o to, aby neučinila nic špatného a mohla jednou vypadat jako spravedlivá, se mívá s Boží vůlí.“⁹

Při sledování tématu této práce jsou významné rozdíly mezi oběma evangelijními podáními. První rozdíl se týká způsobu, jakým onen káraný služebník naložil se svěřenou hřivnou a druhý se týká způsobu, jakým chválený služebník hřivnu rozmnožil. Pokud u Matouše první služebník odpovídá pánu: „[...] hle, jiných pět jsem jimi získal [...]“ (Mt 25,20), pak to znamená, že onen služebník s hřivnami osobně pracoval a pomocí nich dosáhl „výnosu“. Matoušovi velmi záleží na osobním úsilí člověka při „rozmnožování“ svěřeného daru. Jakým způsobem s nimi nakládal, již Matouš neuvádí. Lze se jen domnívat, že hřivnu například použil k nákupu zboží, které pak se ziskem prodal. V Lukášově evangeliu je situace trochu jiná. Zde služebník říká: „Pane, tvoje hřivna vynesla deset hřiven.“ (Lk 19,16). Odpověď služebníka vyvolává dojem, že svěřená hřivna přinesla nějaké plody sama od sebe, bez přičinění lidské práce. Zmínil jsem tento rozdíl z toho důvodu, že prakticky po celý středověk budou vést teologové, kanonisté a moralisté spory o tom, jsou-li peníze plodné či nikoliv.

I když tedy byla v době Ježíšově lichva známá věc a provozovala se, sám Ježíš lichvu přímo zavrhuje. Nečiní tak výslovně, ovšem z jeho řeči o lásce k nepřátelům nelze na jiný závěr ani pomyslet: „Ale milujte své nepřátele; činite dobře, půjčujte a nic nečekejte zpět [...]“ (Lk 6,35). Příčinou zápůjčky nemá být zisk, nýbrž pouze láska k bližnímu a snaha bližnímu pomoci. Obdobně se k lichvě staví Kristus Pán u Matouše, když praví: „Kdo tě prosí, tomu dej, a kdo si chce od tebe vypůjčit, od toho se neodvracej. Jedná se o jednoznačný zákaz

---

⁷ Srov. VŘEŠŤÁL, A., *cit. op.*, s. 12

⁸ Srov. LIMBECK, M., *Nový zákon 1 : Evangelium sv. Matouše*, s. 251

⁹ Srov. *tamtéž*, s. 252

lichvy, který je nyní (stejně jako Boží království) již všeobecný, čímž se již stírá rozdíl mezi bratrem (Izraelitou) a cizincem.

Z historického hlediska může poskytnout zajímavý pohled na úroky a lichvu i tzv. pseudoepigrafická literatura. Pro ilustraci jsem vybral dvě logia z Tomášova evangelia. V logiu 95 hovoří Kristus Pán ke svým učedníkům takto: „Když máte peníze, nedávejte je na úroky, ale dávejte je tomu, kdo vám je nevrátí.“ Tento výrok zásadně mění funkci peněz. Nemají sloužit k rozmnožení sebe sama, ale mají být darovány těm, kdo je nemohou vrátit, tedy potřebným, chudým a v kontextu Tomášova evangelia patrně chudým členům téhož společenství Ježíšových žáků. Půjčovat na úrok bylo zakázáno už zákonem Mojžíšovým a nepřímo je tento zákaz zahrnut v Mt 5,42; Lk 6,30; Lk 6,34. Jedná se zřejmě o první křesťanský výslovný zákaz půjčování na úrok z počátku 2. století po Kr.¹⁰ Další implicitně obsažené odsouzení braní nejrůznějších úroků obsahuje logion 64. Jedná se o paralelu podobenství známého z Lk 14,14-24 a z Mt 22,2-10, které vysvětluje účast na Božím království. Z hlediska lichvy je zajímavý samotný závěr uvedeného logia, který u synoptiků není: „Kupci a obchodníci nevejdou do místa mého Otce.“ Tento dodatek by mohl odpovídat gnostickému zásadnímu odporu k penězům.¹¹

3. Úrok a lichva v antickém pohanském světě a v klasickém římském právu

Chceme-li postihnout fenomén lichvy v antice, ale obecně i v jiných dějinných epochách, nelze odhlédnout od stavu dobového hospodářství. V období antiky naprosto převládalo naturální hospodářství, avšak rozvíjel se i obchod. Ten však trpěl značnou nepravidelností a výkyvy způsobenými klimatickými podmínkami, obtížemi s dopravou a nejistotou vlastnických práv způsobenou jak arbitrárními zásahy vládců, tak kriminálním chováním lidí ve snaze obohatit se na cizí úkor. Stěží si lze představit lichvu tam, kde není obchod. A tak se především obchod stal předmětem úvah starořeckých filozofů o dělbě práce, směně, spravedlivé ceně či lichvě. Starořecké filozofické myšlení tak sehrálo rozhodující úlohu z hlediska pozdějšího vývoje ekonomie. V období antiky lze totiž hovořit o ekonomii

---

¹⁰ Srov. POKORNÝ, P., *Novozákonní apokryfy : Neznámá evangelia*, s. 356

¹¹ Srov. POKORNÝ, P., *Tomášovo evangelium : překlad s výkladem*, s. 107

pouze v kontextu s filozofií a její součástí - etikou.¹² V řecko – římském pohanském světě byla lichva odsuzována jak ze strany filozofů, tak ze strany lidu.

3.1 Platón

V Řecku se Platón explicitně zabýval lichvou v rámci svých úvah o ideálním státu, které rozvinul především ve svých spisech *Ústava*, *Zákony* a *Republika*. Tak dospěl k závěru, že lichva a úrok mravně i sociálně hubí stát, jelikož bohatým lenochům umožňuje vést pohodlný a rozmařilý život, zatímco chudý lid uvrhuje do ještě větší bídy. Platónův ostrý odsudek lichvy vycházel pravděpodobně z jeho přesvědčení, že základem ideálního státu je efektivnost a harmonie a nikoliv demokracie. Ta podle něho vede k narůstání majetkových rozdílů, k destabilizaci společnosti a nakonec zpravidla dříve či později vyústí v tyranii. Dlužno dodat, že v rámci svých úvah o ideálním státu se dopracoval až k jakémusi konzumnímu komunismu. Ideální stát by se měl podle Platónovy Ústavy skládat z třídy vládců, kteří by měli být filozofy, elitou společnosti, dále z třídy strážců či vojáků a z třídy pracujících. Příslušníci prvních dvou tříd by se měli řídit morálními hodnotami a neměli by mít soukromé vlastnictví, které by podle Platóna mohlo vést k rozkladu jejich morálních hodnot a k upřednostňování soukromých zájmů před zájmy státu.

3.2 Aristotelés

Významná je nauka Aristotelova, který rozlišoval mezi ekonomikou, která v jeho pojetí v podstatě splývala s naturálním hospodářstvím nebo směnou pro uspokojování potřeb, a chrematistikou, jejímž obsahem byly hospodářské aktivity zaměřené na dosahování zisku a úroku. Chrematistikou Aristoteles opovrhoval a považoval ji za neslučitelnou s postavením svobodného občana. Za zcela nepřijatelnou považoval lichvu, která byla podle něho vrcholem chrematistiky. Důvodem tohoto jeho pojetí byly zřejmě dopady lichvy a obchodního zisku na majetkovou diferenciaci řecké společnosti a její možnou destabilizaci. Svobodný Řek se v důsledku zadlužení mohl stát otrokem. Stejně tomu tak bylo v nejstarších etapách práva římského.

---

¹² Srov. SOJKA, M., *Dějiny ekonomických teorií*, s. 19

Aristotelés rozlišoval ekonomické jevy za přirozené a nepřirozené. Přirozené jevy chápal jako eticky přijatelné či spravedlivé. Soukromé vlastnictví považoval za přirozené pouze v tom případě, že sloužilo k zabezpečení živobytí pro rodinu. Pokud ovšem tato forma vlastnictví sloužila k obohacování, například při obchodování pro zisk nebo ve spojení s lichvou, považoval ji za nepřirozenou. Prohlašoval, že lichva a úrok se přičítá přirozenému právu a důsledně vycházel z principu ekvivalence směny. Jeho ekonomické myšlení výrazně ovlivnilo názory na lichvu a úrok v evropském středověkém myšlení.

3.3 Řím a římské právo

V Římě se Cato odvolával na zákony, podle kterých je třeba „furem dupli condemnari, foeneratorem quadrupli“¹³. Obdobně se k lichvě vyjadřovali např. Seneca, Plutarchos a jiní. Přesto se však v Řecku i v římské oblasti poměrně hojně uzavíraly obchody, které svou podstatou splňovaly znaky lichvy.¹⁴ Ne však všechny obchody, jejichž předmětem byly peníze, a které byly ve starověku jako lichva v opovržení, označili bychom dnes za lichvu. Z dnešního pohledu bychom asi spíše hovořili buď o hazardní nebo přinejmenším o nejisté finanční investici. Jedním z takových obchodů byla smlouva nazvaná *foenus nauticum*, která patřila do širší skupiny tzv. odvážných smluv. Jednalo o „zápůjčku“ danou na loď a její náklad. Princip byl ten, že věřitel vlastně „koupil“ od majitele lodi náklad a doplula-li loď bez úhony do přístavu, opět ho loďaři prodal, tentokrát však za vyšší cenu. Takovýto obchod měl zcela jistě v tehdejších dobách opodstatnění, jelikož plavba po moři byla značně nejistým podnikem. Věřitel mohl také o celou sumu peněz do plavby vložených přijít. To znamená, že i když na výnos z této činnosti bylo pohlíženo s despektem (věřitel, investor nepracoval), tak vzhledem ke značnému riziku se jednalo o obchod dovolený. Ovšem vedle těchto odvážných obchodů kvetla i lichva v klasické podobě.

Římské právo klasické i justiniánské úroky (a tím i lichvu) pochopitelně znalo a jejich pobírání vesměs povolovalo. Výjimkou byl tzv. *lex Genucia* z roku 342 př.Kr., který pobírání úroků zakazoval. Těžištěm římského soukromého práva bylo obligační neboli závazkové právo, které vzniklo již v nejstarší době, avšak vrcholu svého vývoje dosáhlo až v pozdější době pokročilejšího hospodářského a společenského vývoje, kdy již směna statků (*naturálií*)

---

¹³ „Zloděje je třeba dvojnásob odsoudit, lichváře čtyřnásob.“ (překlad autor)

¹⁴ Srov. VŘEŠTÁL, A., *cit. op.*, s. 12-13

byla spíše náhodným jevem. Podstata obligace (závazku) spočívá v tom, že se jedná o právní vztah, nejčastěji dvoustranný, ve kterém jedna strana tohoto vztahu (věřitel, creditor) může na základě určitého důvodu, zejména smlouvy, po straně druhé (dlužník, debitor) požadovat, aby se chovala tak, jak se ve smlouvě zavázala. Tato druhá strana je takto se chovat povinna a že se tak chovat bude, je zaručeno jejím majetkem. Ručení majetkem nahradilo starý typ ručení osobou zavázaného, podle kterého, pokud zavázaný nesplnil svou pohledávku, propadl jako osoba do moci věřitele, který jej mohl prodat do otroctví, zavřít do vězení, a dokonce i zabít nebo zmrzačit. Toto ručení osobou bylo odstraněno tzv. Poeteliiovým zákonem roku 326 př. Kr.¹⁵

Mezi obligace se řadila i obligace úroková (úrokový závazek). Jestliže jsou předmětem obligace (tedy tím, co má dlužník plnit věřiteli) úroky – usurae, jedná se o zcela zvláštní a nesamostatnou obligaci, která je závislá na obligaci jiné, tak zvané hlavní. Pravidelně a nejčastěji bývá předmětem hlavní obligace nějaké peněžité plnění nebo nějaké kvantum jiných věcí určených co do druhu, které byly dány jako zápůjčka (mutuum). Úroky pak představují náhradu za užívání cizího majetku. Úroková obligace je vzhledem k obligaci hlavní akcesorická a nemůže tedy bez hlavní obligace vzniknout ani existovat a zaniká nejpozději s obligací hlavní. To samo o sobě ještě ale neznamená, že by úrok nemohl být samostatně vymáhán. Vznik úrokové obligace se pojí většinou s úmluvou o úrocích společně se vznikem obligace hlavní anebo ze zákona, například při prodlení dlužníka se splněním dluhu. Výše úroků bývala v Římě proměnná, justiniánské právo připouštělo úrokovou sazbu zvýšenou: 8 % z jistiny při pohledávkách obchodníků a 12 % při námořním pojištění. Rozdílná úroková míra zde vyplývala z rozdílné míry obchodního rizika. Nedovoloval se však tzv. anatocismus (usurae usurarum – úroky z úroků). Úroková obligace také končila v okamžiku, kdy suma úroků dosáhla výše hlavního dluhu (zákaz brát úroky „ultra sortis summam“).

Z uvedeného plyne, že braní úroků (tedy vlastně lichva), bylo v Římě celkem rozšířeným a běžným jevem od konce republiky a po celou dobu císařství. Zřejmě i proto žádný z pozdějších křesťanských císařů nepojal do svého zákonodárství zákaz pobírání úroků, který křesťanská nauka dovozovala z výroku Krista Pána: „Mutuum date nihil inde sperantes“ (Půjčujte a nic nečekejte zpět – Lk 6,35).¹⁶

---

¹⁵ Srov. KINCL, J.; URFUS, V.; SKŘEJPEK, M., *Římské právo*, s. 210-211

¹⁶ Srov. *tamtéž*, s. 223

Považoval jsem za nutné pojednat o římskoprávním pojetí obligace a braní úroků, jelikož římské právo představuje trvalou složku naší právní kultury a stalo se poprvé v lidských dějinách právem svobodně jednajících lidí. Zejména však římské závazkové právo tvoří základ moderního evropského závazkového práva a tedy i práva platného na území České republiky, o kterém bude pojednáno ve druhém oddíle této práce a některé římskoprávní zásady budou znovu připomenuty.

4. Úrok a lichva v prvních stoletích církve

Ze 4. kapitoly Skutků apoštolů lze dovodit vztah k majetku členů prvotní křesťanské obce: „Nikdo mezi nimi netrpěl nouzi, neboť ti, kteří měli pole nebo domy, prodávali je, a peníze, které utržili, skládali apoštolům k nohám. Z toho se rozdávalo každému, jak potřeboval“ (Sk 4, 34-36). Podle tohoto podání prvotní křesťané na majetku nijak nelpěli a byli ochotni se ho vzdát ve prospěch svých bratrů. Za tohoto stavu si lze jen stěží představit, že by členové takovéto společnosti byli nakloněni lichevním praktikám. Určitou skvrnu na tomto obrazu představuje příběh Ananiáše a Safiry, kteří před apoštolem Petrem zatajili část výtěžku utrženého za pole (Sk 5, 1-11). V tomto případě se však jednalo spíše o jakýsi druh podvodu, dnes bychom řekli zpronevěry. Smysl příběhu tkví nikoli v motivu Boží odplaty za nepoctivé jednání, nýbrž v tom, že společenství věřících je více než lidská instituce, že je Božím prostředím plným Ducha svatého.¹⁷

V takovémto prostředí vznikající církev neměla zajisté žádný důvod k tomu, aby zakročovala proti lichvě. Situace se však začala dosti dramaticky měnit poté, co za Konstantina Velikého počátkem 4. století ustalo pronásledování křesťanů. Církev v tomto období s lítostí musela konstatovat, že neblahé lichevní praktiky začaly pronikat i mezi křesťany, kteří se jich začali sami dopouštět. Tehdy začala církev proti lichvě ostře vystupovat. Lichva se tak dostala na pořad jednání synody ve španělské Elvíře, která se konala kolem roku 300 a bylo na ní řečeno, že „Biskup nebo presbyter nebo diákon, který vymáhá k zápůjčce přidané úroky, nechť přestane a nepokračuje nebo bude vyobcován.“ Stojí za povšimnutí, že braní úroků ze zápůjčky bylo postaveno na roveň s takovými proviněními, jako byla idolatrie, kouzelnictví a kuplířství. Ve stejném duchu zní i závěry synody arelatské konané roku 314 a nikájské konané roku 325. Proti braní úroků vystupují i svatí Otcové.

---

¹⁷ Srov. LE GOFF, J., *Peníze a život*, s. 11

Svatý Ambrož ji srovnává se zabitím, svatý Augustin ji přímo nazývá krádeží. Svatý Jeroným definuje lichvu tak, že „Lichvou a nadbytkem nazýváme vše, při čem bylo obdrženo více, než kolik bylo dáno“ a jedním dechem dodává: „Není rozdílu mezi lichvářským úrokem a podvodem nebo okradením bližního.“ Stejně tak definuje lichvu Graciánův dekret: „Vše, co žádáme navíc, je lichva.“ Později svatý papež Lev I. rozšířil zákaz lichvy i na laiky a tvrdil, že lichva je smrtí duše. Říká se, že když se svatý papež Řehoř Veliký dozvěděl, že neapolský biskup lichvaří, zavedl přísné vyšetřování s nařízením, že pokud bude shledána jeho vina, provede se ihned volba jiného biskupa.¹⁸ Řehoř z Nyssy ve svých kázáních jako odstrašující případ poukazuje na tragickou nouzi rodin, které byly zachváceny lichvářským úrokem. Papež Řehoř VII. vyzývá k naplnění ideálu křesťanské lásky, když volá: „Nechceme se obohacovat bídou druhých. Nechceme rozmnožovat naše bohatství slzami druhých“. Hvězda kazatelen Jan Zlatoustý vehementně pranýřuje lichvu, nazývající ji „nejškodlivější a nejstrašnější praxí, která z neštěstí druhých dělá obchod a obohacuje se na nouzi druhého.“

Při hodnocení této etapy je třeba nepouštět ze zřetele, v jaké hospodářské a sociální formaci se názory na lichvu a obchod utvářely. Výroba statků byla závislá na práci otroků, ekonomická moc byla soustředěna v rukách největších pozemkových vlastníků a pravidelný obchod se zbožím si jen velmi ztěžka prorážel cestu na výsluní.

5. Úrok a lichva ve středověku

Francouzský medievalista Jacques Le Goff v úvodu své knihy *Peníze a život* k lichvě napsal: „Co jiného než lichva, která na Západě od 12. do 19. století, tedy po více než sedm set let, představovala výbušnou směsici ekonomie a náboženství, peněz a spásy, lépe odráží dlouhý středověk, kdy byl moderní člověk v zajetí starých symbolů, kdy si nová doba nesnadno prorážela cestu mezi posvátnými tabu a kdy si lstivé dějiny z náboženských represivních praktik vytvořily nástroj svého pozemského úspěchu?“¹⁹

Středověk je obdobím, které je pro pochopení lichvy a braní úroků z peněžních zápůjček v tom smyslu, který mu přikládáme v současnosti, zvláště významné. Je třeba poznat, jakou cestou se při náhledu na tyto jevy ubíraly myšlenky středověkých myslitelů a z jakých premis vycházeli, když tyto jevy definovali a hodnotili. Současně je obdobím, kdy

¹⁸ Srov. VŘEŠTÁL, A., *cit. op.*, s. 16

¹⁹ Srov. KLIESCH, K., *Nový zákon 5 : Skutky apoštolů*, s. 54

se naturální hospodářství, peněžní hospodářství a úvěrové hospodářství začíná stavět ostře proti sobě. Pro vznik pozdějšího konfliktu mezi metodologickým kolektivismem a přepjatým individualismem pozdější doby měl zásadní význam středověký spor nominalismu s realismem. K zásadnímu přelomu v evropských dějinách pak došlo v 15. a 16. století, kdy se urychlil rozklad feudálního státu a postupně se rodil kapitalistický společenský řád.

K otázce lichvy ve středověku zastávala církev v podstatě shodné stanovisko jako v době církevních otců. Lichva, stejně jako pobírání úroků, byla ostře odsuzována církevními autoritami a v opovržení byla i u lidu. Snad nejvíce výnosů proti lichvě vydal papež Alexander III, který nejprve zakázal klerikům užívat zemědělskou půdu danou jako zástavu a na třetím koncilu Lateránském v roce 1179 tento zákaz vztáhl i na laiky pod trestem exkomunikace. Zdá se, že mnozí měli tento zákon za čistě církevní a požadovali dispens. Tentýž papež však prohlásil, že od tohoto zákona dispensovat nelze. Alexandrové výnosy pak byly stvrzeny i jeho nástupci Urbanem III a Innocencem III. Papež Klement V. na koncilu ve Vienně nařídil, aby s lichváři bylo nakládáno stejně jako s těmi, kdo byli podezřelí z hereze.²⁰ Lichváři tak byli prohlášeni za veřejné hříšníky stejně tak jako zloději a kacíři. Je vidět, že postoj církevních elit oproti čtvrtému stolení v podstatě nijakých výrazných změn nedoznal. Zcela zásadním tvrzením této doby bylo, že lichva nebyla považována „jen“ za zločin, nýbrž i za hřích, a to hřích chamtivosti (avaritia, Vilém z Auxerre). Okrádání lichvou pak bylo považováno za hřích proti křesťanské ctnosti spravedlnosti. Z množství zákazů a výnosů proti lichvě však lze usuzovat, že půjčování na úrok bylo vzdor tvrdé represi značně rozšířené. Na druhé straně všechny tyto striktní zákazy nebyly samoučelné. Příliš mnoho lidí opouštělo svůj stav a povolání, aby se stali lichváři. Venkov začal pustnout, protože z části venkovanů se stali lichváři a část z nich v důsledku lichvy přišla o dobytek a pracovní nástroje. Zájem o lichvu hrozil nedostatkem zemědělské produkce v důsledku zanedbávání práce na polích.

5.1 Lichva a Židé

Ačkoliv to nebyli jen Židé, kdo se nepravosti lichvy dopouštěli, stojí za to se u problematiky lichvy mezi Židy alespoň krátce zastavit. Jak již bylo v první části této práce řečeno, Tóra Židům ve vztahu ke svým bratřím lichvu zcela zakazovala. Ani v diaspoře Židé nikdy nesplynuli s místním obyvatelstvem, vždy si ponechali své zvyky a i sňatky uzavírali

---

²⁰ Srov. VŘEŠTÁL, A., *cit. op.*, s. 17

výhradně mezi sebou. Nakolik byli starozákonní Izraelité vesměs národem zemědělským, natolik se v diaspoře věnovali obchodní dráze. V dobách vzrůstajícího se antijudaismu a později antisemitismu, kterou středověk bezesporu byl, se uvádělo, příklon Židů k lichvě byl způsoben jejich nechtím k zemědělské a řemeslnické práci a že provozování lichvy vůči nežidovskému obyvatelstvu bylo součástí jejich zákona a snad i vyznáním jejich víry. Ať tak či onak, Židé lichvu čile provozovali takřka na mezinárodní úrovni, přičemž ani církevní ani světské zákony proti lichvě namířené, se na ně nevztahovaly. Že tím vzbuzovali u křesťanů dílem odpor a dílem závist, není nutno zdůrazňovat. A to tím spíše, když sama světská vrchnost byla často nucena opatřovat si peníze právě u Židů. Vyskytly se sice snahy nařízením vrchnosti alespoň omezit výši lichvy, tedy úroku, který Židé pobírali, avšak tyto se ukázaly být zcela neúčinné, protože vynalézavost Židů při kamuflování lichvy téměř neznala mezí. Tím, že světská vrchnost Židům lichvu trpěla, zatímco křesťany stíhala, došlo k tomu, že mnozí ziskuchtiví křesťané jednoduše nosili své peníze Židům, aby s nimi lichvařili a za to se jim dostalo odpovídajícího podílu. Dnes bychom moderním jazykem řekli, že situace na peněžním trhu předběhla dobu a stala se neudržitelnou.

Není tedy ani divu, že se v této době v křesťanské společnosti postavení Židů zhoršovalo. Od přelomu století docházelo k pogromům, které pokračovaly za křížových výprav a především v těžkých dobách válek a hladomorů, kdy se Židům přisuzovala za tyto hrůzy odpovědnost. Vznikla tak negativní představa lichváře, která byla více či méně spojována s obrazem Žida.

Až do příchodu scholastiky svatí otcové uvažovali o lichvě v intencích pozitivního zákona. Scholastikové pokročili vpřed, jelikož o lichvě začali spekulovat ve světle přirozeného práva. Scholastické učení v oblasti ekonomie bylo souborem pravidel a předpisů, který měl regulovat chování křesťanů při výrobě statků, jejich rozdělování, směně a spotřebě. Hlavním cílem bylo formulování pravidel etického chování v souladu s křesťanskou naukou, nikoli však pochopení, jak hospodářství funguje. V podstatě šlo o vyvozování pravidel správného chování z principů daných Písmem svatým. Koncept státu scholastika převzala od Platóna a Aristotela. Od Aristotela převzala scholastika i tezi, že je přirozenou nutností, aby člověk žil ve společnosti.²¹

---

²¹ Srov. SOJKA, M., *cit. op.*, s. 23

5.2 Sv. Tomáš Akvinský: „Nummus non parit nummos“

Ve svých úvahách o hospodářství (dnes bychom řekli v úvahách ekonomických), vycházel Doctor Angelicus (jak se sv. Tomáši Akvinskému přezdívalo) ze soukromého vlastnictví, které považoval za základ státu a jeho nezbytnost zdůvodňoval stavem společnosti po vyhnání z ráje (lidstvo si uvědomilo vzácnost zdrojů a neomezenost potřeb, soukromé vlastnictví se stalo nutností). Je vidět, že vztah sv. Tomáše k soukromému vlastnictví není, stejně jako u Aristotela, nijak vřelý. Považuje sice soukromé vlastnictví za nezbytné a přirozené, nicméně jeho vznik spojuje s veskrze negativním fenoménem vyhnání člověka z ráje.

Tomáš Akvinský je zastáncem směnné spravedlnosti, čili spravedlivé ceny (*iustum pretium*), která je podle něj pojmem normativním nikoli deskriptivním. Jde o to, že každá směna by měla odpovídat principům křesťanské morálky. Směna zboží je tak postavena na otázce správnosti lidského jednání v souladu s křesťanskou morálkou. K půjčování peněz s úrokem a tedy k lichvě, zaujímal Tomáš Akvinský principiálně negativní vztah. Na rozdíl od církevních otců byl však v této otázce poněkud pragmatictější a připouštěl množství výjimek, které vysvětloval pomocí nejrůznějších kazuistik. Jednalo se o tzv. důvody zpod hříchu lichvy ospravedlňující (*tituli ab usura excusantes*). Při jejich formulování vycházel sv. Tomáš především z římskoprávního pojetí rozdělení věcí jakožto objektu práva vlastnického. Bylo by nad rámec této práce rozvádět důkazy o neplodnosti peněz. Stačí se v dalším orientovat pouze na tyto ospravedlňující tituly, poněvadž právě ony sehrají jednu z hlavních rolí v dalším výkladu o lichvě současnosti. Přestože existují důvody ospravedlňující od lichvy, sv. Tomáš se ve svém výkladu vždy přidržuje výroku: „nummus non parit nummos“. Peníz neplodí peníze. Podle mého soudu nelze ani sv. Tomáši podsouvat, že ospravedlňuje lichvu; spíše nalézá ospravedlnitelné důvody pro jednání, které by bez hlubšího zamyšlení neslo znaky lichvy. Jedná se především o *damnum emergens*, což je vlastně náhrada škody vzniklé v souvislosti se zápůjčkou, které bylo pozdější naukou rozšířeno i na *lucrum cessans*, což je pouze forma předchozího, kdy škoda je představována nikoli skutečným úbytkem majetku, ale úbytkem předpokládaného, čili ušlého zisku. Dalším důvodem je *extraordinarium periculum sortis*, což je výjimka daná tehdy, existuje-li nebezpečí ztráty jistiny. Posledním uznaným titulem byl *poena conventionalis*, tedy v překladu smluvní trest za nevrácení předmětu zápůjčky, v dnešním smyslu by se jednalo o nejspíše úroky z prodlení (i když mezi oběma právními instrumenty existuje v dnešním pojetí kvalitativní rozdíl).

Dlužno dodat, že kromě prvně uvedeného důvodu, byly zbývající z výroků sv. Tomáše dovozeny až v pozdější době. V každém případě však sv. Tomáš setrvává na stanovisku, že lichva ve smyslu vyžadování něčeho „přes splátku“ je hřích proti přirozenému zákonu a ony ospravedlňující důvody existují zcela mimo smlouvu o zápůjčce, či spíše nemají v ní původ. Jakým nedůstojným způsobem byly tyto závěry interpretovány v pozdějším období a vlastně jsou až dosud, bude vyloženo v další části této práce.

5.3 Pozdní scholastika

Postupem času spolu s vývojem středověké feudální společnosti docházelo i ke změnám v myšlení scholastiků ve vztahu k půjčování peněz spojenému s placením úroků. Tato změna myšlení je spojena hlavně s pozdně scholastickou školou ve španělské Salamance, mezi jejíž hlavní představitele patřili Martin de Azpilcueta, řečený Navarrus a de Mercado). Tito již připouštěli oprávněnost požadovat úrok u všech typů půjček. Jejich myšlenky byly postupně přeneseny jinými příslušníky školy – jezuity Luísem de Molinou a Leonardem Lessiem na univerzity v portugalské Coimbře a Evoře a na Lovaňskou univerzitu ve Flandrech. Způsob myšlení příslušníků salamanské školy nebyl již tolik založen na etických soudech a více se u nich projevovala snaha zkoumat ekonomické jevy racionálně.

Nejvýznamnější objevy v oblasti hospodářství učinili pozdní scholastikové v oblasti teorie peněz, když opustili pro ně dosud charakteristický nominalismus. Peníze začali považovat za zvláštní zboží a tvrdili, že jejich cena závisí na jejich užitečnosti a rovněž na jejich vzácnosti či hojnosti. V souvislosti s růstem cen spojovaným s dovozem drahých kovů do Evropy z Latinské Ameriky, formulovali jednu z prvních verzí kvantitativní teorie peněz.²² Kapitalistický výrobní způsob tak mohl spatřit světlo světa, aby ve 20. století dovršil svou cestu slávy, která byla lemována velkou hospodářskou krizí, tak zvanou socialistickou revolucí, dvěma nesmírně ničivými válkami nazvanými světové a současným obludným stínem globalizovaného hospodářství. Takže komu šlo vlastně v první řadě o člověka? Svatým otcům nebo lichvářům?

---

²² Srov. SOJKA, M., *cit. op.*, s. 25

6. Dovolené výnosy z peněz

Pojednání o lichvě ve středověku by nebylo úplné, pokud bychom bez povšimnutí přešli některé z dovolených jednání při užití peněz, jejichž výsledkem byl peněžité výnos nebo jednoduše zisk. Neúplným z toho důvodu, že je třeba oponovat těm hlasům, které vytýkají církvi, že odsuzováním lichvy a vůbec pobírání úroků ze zápůjček bránila rozvoji peněžního hospodářství a pokroku vůbec. Podle mého soudu tomu bylo právě naopak. Církvi šlo vždy o člověka a o jeho spásu. Církev žádnému poctivému obchodu, jehož výsledkem by byl zisk, nikdy nebránila. Potíráním lichvy a braní úroků z peněžitých zápůjček se snažila pouze eliminovat dosahování zisku, který by nebyl podložen lidskou prací. Následující kapitoly ukáží, že tomu tak skutečně bylo.

6.1 Census

Mezi dovolené peněžní obchody patřilo tak zvané zakoupení ročního důchodu neboli censu. O tomto kontraktu pojednávají dvě papežské buly. Bula Martina V. z roku 1424 a bula Kallixta III. z roku 1455. Podstata censu spočívala ve smluvním ujednání, podle kterého majitel pozemků, kterému z těchto pozemků plynul roční důchod (tedy vlastně výnos), prodal tento budoucí výnos tomu, kdo mu zaplatil v hotovosti a najednou cenu dohodnutou v určitém poměru vzhledem k jednotce tohoto výnosu. Prodávající nazýval se censuář, kupující censualista. Censuář pak mohl podle svého uvážení buď platit důchod anebo vyplatit censualistovi obdrženou kupní cenu, čímž se povinnosti vyplácet důchod zprostil. Mohl rovněž tuto kupní cenu vyplácet po částech, čímž zase docházelo k poměrnému snižování vypláceného důchodu. Pánem situace byl tedy víceméně censuář (dlužník), jelikož censualista (věřitel) smlouvu vypovědět nemohl a zůstával pouze na ročním důchodu. To byl také jeden z důvodů, proč byl census církví povolen. Druhý důvod spočíval podle mého názoru také v charakteristice censu, který byl vázán pouze na obhospodařované zemědělské pozemky. Nejednalo se přitom o nájem nebo o pacht, protože censuář na těchto pozemcích sám hospodařil. Existovala zde v každém případě těsná spojitost s lidskou prací a nemohlo tedy být řeči o bezpracném výdělků.²³

---

²³ Srov. VŘEŠŤÁL, A., *cit. op.*, s. 22-23

6.2 Montes pietatis

Pokud census byl určen majitelům pozemků, pak montes pietatis (hory slitovnosti) byly určeny lidem nemajetným. Jednalo se o jakési ústavy, či půjčovny, ve kterých bohatí dobrodinci skládali své přebytečné peníze a jiné komodity, zejména potraviny. Z těchto peněz a potravin poskytovaly se zápůjčky chudým oproti zastavení nějaké movité věci. Po vrácení zápůjčky měl dlužník zaplatit půjčovně mírný „poplatek“, který byl využíván výhradně na její provoz a udržení. Pokud nezaplatil, zastavená movitá věc byla prodána a výtěžek, pokud přesáhl dlužnou částku, byl dlužníkovi vrácen. Mons pietatis byl plně pod církevní správou a v žádném případě nesměl vydělávat. Požadovaný přírůstek nebyl tedy úrokem ze zápůjčky, ale opravdu jen příspěvkem na provoz půjčovny. Ze scholastického pohledu byl tedy peněžitým plněním stojícím zcela mimo vztah zápůjčky a zcela se na něj vztahoval liberační důvod v podobě *damnum emergens*, tedy v podobě náhrady majetkové újmy, kterou půjčovna v souvislosti se svým provozem trpí.

První takový ústav zrodil se v Orvietu a v roce 1464 byl potvrzen papežem Piem II. U jeho zrodu stáli františkán Bernardin z Feltre a dominikán Antonín z Florencie. Ačkoliv činnost těchto zařízení byla velmi záslužná, přesto byla ze strany některých rigorózních moralistů tvrdě kritizována. Kritice učinil konec až papež Lev X. bulou z roku 1515 danou na V. koncilu lateránském, ve které montes pietatis chválí, jelikož pomáhají chudým a nesmí se nazývat ústavy lichvářskými. Podobně učinil i koncil tridentský.²⁴

Je možné, že tyto půjčovny se v době vítězného tažení kapitalismu přeměnily na zastavárny, které však s původními montes pietatis neměly zhola nic společného. Možná jen to, že byly určeny pro chudé. Nakolik se však středověké či raně novověké montes snažily chudým pomáhat, natolik je pozdější zastavárny ještě více ožebračovaly. Dnešní zastavárny jsou již jen jejich smutnou karikaturou.

6.3 Smlouva společenská

Smlouvu společenskou (*contractus societatis*) zmíním pouze okrajově, protože při zachování principu se v různých formách zachovala i do současné doby. V její „čisté“ podobě

---

²⁴ Srov. VŘEŠŤÁL, A., *cit. op.*, s. 24

se jednalo o dovolený peněžní obchod, jehož výsledkem byl zisk nebo ztráta. V podstatě šlo o to, že vlastnil-li někdo peněžitou sumu, kterou zrovna nepotřeboval a ani v dohledné době spotřebovat nehodlal, mohl tyto peníze poskytnout jinému, který naopak dostatek peněz k uskutečnění zamýšleného obchodu neměl. Pro dosažení cíle – zisku – však byl ochoten vložit do něj svou osobní práci, námahu, dovednosti a znalosti. Vkladatel si pak vymínil za poskytnutí peněz podle předem sjednaných podmínek část obchodního zisku. Buď ve formě důchodu anebo jednorázovým vyplacením peněz. Církev se k takovému obchodu stavěla neutrálně. Kárat jej nemohla, jelikož pokud byl dovolen obchod samotný, bylo povoleno i obchodní spojení. Chválit jej ovšem také nemohla, poněvadž se jim snadno dala zakrýt lichva.

7. Zastřené způsoby lichvy

Považuji za významné pro pochopení dalšího výkladu o soudobých lichvářských praktikách, pojednat poněkud podrobněji o praktikách středověkých, které měly za cíl lichvu zastřít. Většina současných nekalých praktik si totiž podržela téměř shodnou podobu s těmi středověkými. Některé změnilly formu a shodují se toliko co do principu. Z hlediska morálního je však významnější zjištění, že ve středověku se těmito jevy církev vážně zabývala a snažila se je všemožně potírat. Lichva pro církev středověku prostě zůstala lichvou, ať byla její tvář jakákoliv. Lze však z tohoto jevu zároveň vydedukovat smutné zjištění, že lidská nenasytnost a bezbřehá chamtivost žádných změn od středního věku nedoznala.

7.1 Contractus trinus

Lichvu zastíral tak zvaný contractus trinus neboli trojitá smlouva. Jednalo se o to, že zájemce o vklad peněz do obchodního podniku (osoba A), který měl uskutečnit obchodník (osoba B), měl zájem dosáhnout sice zisku, ale vyhnout se možné ztrátě i za cenu zisku nižšího. Postoupil tedy svůj nárok vůči obchodníkovi jiné osobě (osobě C), a to pomocí právního nástroje zvaného cesse (dnešní postoupení pohledávky), která se mu zavázala, že mu bude poskytovat určitý, avšak vždy stejný důchod. Aby tento důchod byl pojištěn, rozhodla se osoba A vyplácet určitou část ze svého zajištěného důchodu osobě D, která se zase zavázala,

že za tento poplatek uhradí každou ztrátu, kterou by osoba A utrpěla v obchodě s osobou B. Na první pohled se jedná o období moderního pojištění rizika při investici. Výsledek byl ten, že osoba A pobírala po určitou dobu důchod zmenšený sice o poplatky osobám C a D, nicméně po určité době obdržela zpět svůj vklad ať už od osoby B nebo D. V této podobě byla smlouva povolena, protože každá ze tří uzavřených smluv byla povolena. Problém v hodnocení nastal tehdy, když osoba A uzavřela všechny tři smlouvy s osobou E. Názory teologů na *contractus trinus* byly v zásadě dvojí. Jedni jej prohlašovali skrytou lichvou, druzí za dovolený, ovšem jen v případě, poskytuje-li se na úvěr výrobní a nikoliv na spotřební (sv. Alfons z Liguori).

7.2 **Pactum antichreseos. Mohatra. Census personalis. Pactum legis commisorie.**

Lichvu velice umně zakrývalo smluvní ujednání nazvané *pactum antichreseos*. Jeho podstata spočívala v tom, že věřitel nechal si dát do zástavy pole nebo dům dlužníkův a po dobu než byl dluh splacen, nerušeně tyto nemovitosti užíval a pobíral z nich výnosy. Jednoznačně tedy lichvařil, poněvadž za půjčení peněz nechal si slíbit více než činí splátka.

Další lichevní nešvar spočíval ve zneužití jinak dovoleného cenzu. Pokud dlužník však neměl žádné nemovitosti, uzavřel se *census personalis* a podle něj pak dlužník zajistil důchod svou vlastní osobou, což znamená, že jednoduše sám bude splácet důchod, dokud se z tohoto cenzu nevykoupí. Šlo o jednoznačnou lichvu.²⁵

O zanášení peněz Židům za účelem společné lichvy již byla řeč, nicméně je třeba dodat, že i zde se mohlo jednat o jinak povolený kontrakt, například *contractus societatis*. Jednomu účastníku takovéto smlouvy však provozovaný obchod povolen byl (Židé), druhému nikoliv. Problém zde vyvstává s ohledem nikoliv na předmět obchodu, nýbrž na jeho účastníky.

Obzvláště ohavný způsob lichvy představoval *pactum legis commisorie*. Nejednalo se o nic jiného, než o dnešní propadnou zástavu. Princip byl a je dosud jednoduchý. Pokud dlužník nesplnil svůj dluh včas, zástava, která splnění tohoto dluhu zajišťovala, propadla celá věřiteli a pokud ji prodal za cenu vyšší než činil dluh, mohl si ponechat lichevní přebytek.

---

²⁵ Srov. VŘEŠŤÁL, A., *cit. op.*, s. 29

Vrchol v zastírání lichvy však představovala tak zvaná mohatra (arabsky muchátara) a směnky. Obé bylo vymyšleno v muslimském světě, kde právo šari'a rovněž věřícím zakazovalo lichvu. Mohatra spočívala ve fiktivním prodeji věci potencionálnímu věřiteli za hotovost a okamžitým zpětným odkoupení téže věci za později splatnou vyšší částku.²⁶ Směnek se užívalo k převodu peněz na jiné místo, aniž by se reálné peníze musely převážet a tudíž aniž by se jejich převozce vystavoval riziku jejich ztráty či uloupení. Tyto směnky se nazývaly reálné (*cambia realia*). Naproti tomu *cambia sicca* se vyhotovovaly pouze naoko a sloužily k zastírání lichvy. Všechna *cambia sicca* byla zakázána svatým papežem Piem V. O směnkách bude ještě řeč ve výkladu o soudobých lichvářských praktikách.²⁷

8. Vývoj od pozdní scholastiky do konce 19. století a encyklika *Vix pervenit*

Od 15. století se v Evropě, a to zejména v její západní části, s rostoucí silou prosazovaly významné změny ekonomické a sociální povahy. Od začátku 16. století do poloviny století 17. století se ceny v Evropě ztrojnásobily, což vedlo k závažným sociálním důsledkům. Postupně chudly šlechtické a církevní vrstvy, jejichž příjmy byly založeny zvykově, a naopak rychle bohatly kupecké vrstvy, jejichž příjmy byly založeny na kupecké příirážce. Rychle kupředu se vyvíjela kultura a vědecké bádání jako pokračování renesance. Rychle se rozvíjející obchod bylo třeba financovat, přičemž tolik potřebných disponibilních hotových peněz se obchodníkům nedostávalo. Tento stav bylo nutno řešit nejlépe pomocí půjček či úvěrů. Jedná se o období, kdy se diskuse o lichvě a pobírání úroků z půjček mezi teology odehrávají již jen v akademickém prostředí, popřípadě výroky proti lichvě zaznívají z kazatelen. Nadále se církev přidržuje sv. Tomáše Akvinského a koncilních závěrů, nicméně hospodářství a dravě se prosazující kapitalismus evidentně předbíhají křesťanskou etiku i morálku. Ohledně braní úroků a lichvy se výklad soustřeďuje na rozpracování dalších ospravedlňujících titulů. Ať již církevní zákonodárství zůstávalo v otázce lichvy jakkoliv důsledným, ve světském zákonodárství lze počátkem 17. století pozorovat obrat a příklon k povolení braní úroků z peněžních půjček. Problém lichvy se tak poznenáhlu mění z problému kvalitativního na problém kvantitativní.

---

²⁶ Srov. KROPÁČEK, L., *Duchovní cesty islámu*. s. 136

²⁷ Srov. VŘEŠTÁL, A., *cit. op.*, s. 30

8.1 Zákonodárství světské

V Čechách bylo nařízením krále Vladislava z roku 1497 povoleno křesťanům vybírat desetiprocentní úrok z peněžních zápůjček. Pokud si Zemský sněm z roku 1543 na tyto vysoké úroky naříkal, pak Zemský sněm z roku 1575 všechny „příliš neřádné a nenáležitě i podvodné půjčky, pod trestem hrdla a statků zakázal.“

Obnovené zřízení zemské z roku 1627 za Ferdinanda III. zakazovalo všechny lichvářské obchody. Avšak totéž Obnovené zřízení zemské dovolovalo pobírat úrok ve výši maximálně 6 %, a to všem bez rozdílu, tedy židům i křesťanům. Proti tomuto nařízení provinivší se ztrácel nárok na jistinu dluhu, ze které dvě třetiny připadly královské pokladně, jedna třetina udavači. Je vidět, že kontroverzní nařízení mají v českých zemích velmi dlouhou tradici. Nařízení stejného znění platilo i pro zemské markrabství Moravské.

V Rakousku patentem císařovny Marie Terezie ze dne 26. 4. 1751 bylo nařízeno velmi přísné stíhání lichvy. Trestán měl být nejen lichvář sám, ale i ten, kdo si od něj vypůjčil. Jiná situace nastala za vlády Josefa II. V době jeho vlády začala pronikat do společnosti idea „přirozených“ zákonů, které určují hospodářský vývoj, jež se stala teoretickým základem hospodářského liberalismu. Tento proces započal v Anglii a jeho nejznámějším protagonistou byl Adam Smith, původce koncepce „neviditelné ruky trhu.“ (Zaklínadla, které máme možnost slyšet v naší zemi z úst politických špiček i v současnosti. Neviditelné jsou však spíše výsledky). Josef II. patentem ze dne 29.1.1787 zrušil všechny zákony předchozí předpisy o lichvě a nařídil maximální úrokové sazby u úvěrů. Tak u hypoték nesměl úrok přesahovat 4 %, u „kupeckých“ úvěrů 6 % a u ostatních 5 % z jistiny, tj. ze skutečně vypůjčené částky. (Pokud v dalším textu bude uvedena úroková sazba bez dalšího označení, jedná se o úrokovou sazbu roční). Překročení nejvýše přípustné úrokové míry mělo za následek nevymahatelnost práva v překračující výši. Tzn. nemožnost uplatnit nárok na vyšší úrok u soudu. Jiných důsledků nemělo.

Císař František II. zrušil josefínský patent o lichvě v roce 1803 a zavedl nový „patent proti lichvě.“ Ten připouštěl nejvyšší možnou úrokovou míru ve výši 5 % nebo 6 %. Pokud ve smlouvě sjednaná výše úroků tuto maximálně přípustnou výši překročila, jednalo se o lichvu, která byla trestána peněžitou pokutou a ztrátou svobody.

V roce 1811 vstoupil v platnost Obecný zákoník občanský, který platil i po vzniku České republiky na jejím území až do roku 1950. Tento občanskoprávní kodex rovněž pojednával o lichvě a stanovil maximální možnou úrokovou míru u úvěrů ve výši 5 % v případě zajištění pohledávky zástavou a 6 % při nezajištění. Všechna smluvní ujednání o úroku, který přesahoval tyto hranice, nenabyla nikdy právní závaznosti. V roce 1852 byl formulován přečin lichvy čili úžery i v novém rakouském zákoníku trestním. Již v roce 1868 však byla všechna ustanovení Obecného zákoníku občanského a jiných zákonů týkající se lichvy odstraněna. Napříště bylo sjednávání úroků nejenže dovoleno, ale padla také všechna omezení týkající se jejich výše. Lichvě a lichvářům nastaly zlaté časy. Lichva z pohledu světského trestního práva nebyla definována již vyšší úrokové sazby, nýbrž osobou lichvou postiženého.

8.2 Encyklika Vix pervenit

Je nasnadě, že civilních předpisů povolujících lichvu, či pobírání úroků, se začali lidé přidržovat daleko více než církevní nauky o zákazu lichvy. Od sklonku 16. století do poloviny století 17. církve více méně k civilním zákonům světským mlčela. Nemůže tedy ani překvapit, že se vytvořili i mezi katolickými autory dvě skupiny, z nichž jedna se braní úroků zastávala, druhá je zavrhovala. Argumentů, které používala první skupina bylo mnoho, nicméně hlavní spor mezi oběma se týkal plodnosti peněz.

Takto první skupina autorů tvrdila, že peníze kdysi byly sice neplodné (*res sterilis*) a že jsou jimi stále, a sice pouze co do své podstaty. Nicméně v důsledku změny poměrů změnil se i význam peněz, které jest nyní třeba považovat za *res quasifertilis*, tedy za věc za určitých podmínek plodnou. Tyto podmínky byly spatřovány v oběhu peněz. Významným a docela logickým argumentem jejich bylo i to, že každá zápůjčka obsahuje v sobě vždy alespoň jeden titul pro ospravedlnění. Druhá skupina setrvala na rigorózním stanovisku, že peníze jsou věcí neplodnou za jakýchkoliv podmínek, lichva je proti zákonu přirozenému, a co zákon přirozený zakazuje, nemůže ani zákon světský dovolit. A pokud tak činí, zločin zůstává sice nepotrestán, ale hřích se tak neodčiní. Lichva pak podle nich je zakázána Písmem svatým, výroky svatých otců, církevními sněmy a konstitucemi papežským. Postupem času si první skupina získala podstatně větší počet příznivců než striktní odpůrci úroků.

Za této situace vydal papež Benedikt IV. dne 1. listopadu roku 1745 encykliku *Vix pervenit*, která byla určena zprvu jen biskupům italským, později, v roce 1836 byla její působnost rozšířena na celý katolický svět.²⁸ Tato encyklika byla poslední, ve které byl implicitně obsažen zákaz lichvy. Pro její důležitost považuji za nutné stěžejní část ocitovat: „Hříchu lichvy dopouští se ten, kdo z důvodu půjčky samotné požaduje, aby mu při splácení dluhu bylo zapláceno více, než zapůjčil. Tento hřích se nedá omluvit ani tím, že byl požadován jen mírný obnos, ani tím, že dlužník, který nebyl nemajetný, použil zapůjčených peněz k rozmnožení svého majetku. Směnná spravedlnost požaduje bez ohledu na tyto okolnosti úplnou rovnost zápůjčky a splátky a v případě, že bylo přece vráceno více, musí to být spravedlivě vráceno. Někdy mohou být se zápůjčkou nahodile spojeny okolnosti, zvané tituly, které poskytují věřiteli spravedlivý nárok na to, aby mohl po dlužníku mimo zapůjčenou částku požadovat i nějaký přídavek“ (jazykově upraveno).

Nauku o tom, že každá půjčka v sobě nějaký titul ospravedlňující lichvu vždy obsahuje, odsoudila encyklika jako mylnou a přičítící se zjevení i právu přirozenému. Prikazuje každému, kdo hodlá zápůjčku poskytnout, aby bedlivě a svědomitě zkoumal, zda je se zápůjčkou spojen nějaký zvláštní titul, popř. zda se zápůjčkou není spojena nějaká jiná smlouva, na základě které by mohl požadovat něco nad zapůjčenou částku.²⁹

Encyklika *Vix pervenit* pojednává o lichvě zcela systematicky a vychází jednoznačně z naprosté neplodnosti peněz. Toto východisko je velmi důležité při pozdějším rozdělení na úvěry výrobní a spotřební. Ale o tom bude pojednáno v druhém oddíle této práce. Důležitý (a možná i poněkud zarážející) je také fakt, že se jedná o poslední církevní dokument, který odhaluje samu podstatu lichvy a tedy i braní úroků ze zapůjčených peněz vůbec a označuje ji za hřích. Nicméně nerozřešila spor i titul světského zákona.

Citované dílo Antonína Vřešťála obsahuje poměrně obsáhlé a logické zdůvodnění, proč se církev nadále k pobírání úroků oficiálně nevyjadřovala. Ve zkratce řečeno, je to podle citovaného autora proto, že se přičí církevní praxi, aby se vyjadřovala o věcech proměnlivých a pomíjejících a svá autoritativní vyjádření omezuje na principy. Jejím úkolem je vykládat principy Bohem zjevené a jí uchovávané, aby ukázala v některých těžších případech, jak lze těchto zásad kazuisticky využít. Zbytek přenechává teologům a vědcům.³⁰ Jde tedy o to, že teologům přísluší rozpracovávat tituly stávající, případně odhalit existenci nových. Podle

---

²⁸ Srov. VŘEŠŤÁL, A., *cit. op.*, s. 37

²⁹ Srov. *tamtéž*, s. 38

³⁰ Srov. *tamtéž*, s. 43

mého názoru se však jedná pouze o jednu stránku věci. Ta druhá bytostně souvisí s fatálními a dramatickými změnami ve společnosti. Jen stěží si lze představit církev, jak v období tzv. „laissez faire“ (kapitalismu volné soutěže) či v období hospodářského liberalismu oficiálně brojí proti pobírání úroků například bankami. Nerad bych, aby toto konstatování vyznělo jako nějaká kritika církve, ale jedná se dle mého soudu o prostý fakt.

Dále Antonín Vřešťál v citované knize obšírně dokazuje, že peníze mohou být za určitých podmínek takzvaně nepřímou plodné. Důkaz ten vede z hlediska nedotknutelnosti soukromého vlastnictví, absolutní smluvní volnosti s předmětem vlastnictví nakládat (a tedy i směňovat) a pomocí římskoprávního rozdělení věcí podle kritérií dělitelnosti, zastupitelnosti a uživatelnosti. Je celkem nadbytečné tento důkaz zde rozvádět. Jednoznačně vychází z charakteristiky peněz jako zvláštního druhu věci – zboží a z přeměny peněz na kapitál. Nepopírá tak výrok sv. Tomáše Akvinského o neplodnosti peněz, ale dokazuje, že pokud sv. Tomáš vyslovil závěr, že peníz neplodí peníze, mohl mít na mysli pouze plodnost přímou, jelikož nepřímou plodnost peněz znát ani nemohl pro málo rozvinuté převážně naturální hospodářství.

9. Lichva a reformace

Historické pojednání o lichvě a braní úroku z půjček obecně by nebylo úplné, pokud bych se alespoň v hrubých rysech nezmínil o postoji předních reformátorů k lichvě. A to tím spíše, že reformace, zejména pak učení Jana Kalvína, bývá považována za jakési ideologické východisko nástupu kapitalistického hospodářského modelu (např. v pojetí Maxe Webera). O tom, že je to pravda jen zčásti, jakož i o dalších aspektech reformace ve vztahu k lichvě, pojednává právě tato kapitola. Postoj protestantů a jejich představitelů k braní úroků z půjček a k lichvě se navíc v průběhu doby poměrně výrazně měnil.

9.1 Martin Luther

Již počátek Lutherovy dráhy reformátora je poznamenán finanční spornou záležitostí. V letech 1515 – 1516 se začala projevovat Lutherova nespokojenost s odpustkovou praxí provozovanou v magdeburském arcibiskupství. Prodejem odpustků zde byl pověřen

dominikán Johannes Tetzel a získané prostředky měly být použity z poloviny na financování přestavby svatopetrského dómu a z druhé poloviny na krytí půjčky, kterou Albrechtu von Brandenburg poskytli bankéři Fuggerové na zaplacení finančního trestu, jenž mu za kumulování církevních úřadů vyměřila římská kurie. V počátečním období svého působení se Martin Luther ve své kritice brání úroků, lichvy a dalších nepoctivých praktik nijak významně neodlišoval od oficiálního postoje církve, vcelku souhlasil s katolíky a zavrhoval veškerou lichvu. Pro toto období je charakteristický spis *O obchodování a lichvě* vydaný v roce 1524, obsahující Lutherovo pojednání o křesťanských zásadách pro obchodníky a obchodní i hospodářskou činnost. Na obsahu tohoto spisu je zajímavé, jak dokonalý přehled měl Luther o obchodě a o hospodářství v Německu a jak zdrcující je jeho kritika nepoctivých (lichevních) obchodních praktik.³¹

Za lichvu Martin Luther považuje v podstatě všechny nepravosti, které se v procesu směny zboží, tedy v obchodě, vyskytují. O obchodě si žádné iluze nedělá, považuje ho však za věc nutnou, když říká: „Nemůžeme však popřít, že prodávání a kupování je nutná věc, bez které se neobejdeme a kterou můžeme užívat dobře křesťansky, zejména v těch věcech, které slouží denním potřebám a počestnosti.“³² Ideál obchodu spatřuje v zásadě směnné spravedlnosti, i když si je zcela jistě vědom toho, že ho dosáhnout nelze a při stanovení ceny se odvolává na hlas svědomí: „Stačí když se s dobrým svědomím snažíš a opravdu chceš trefit správnou míru, avšak obchodování už je takové, že není možné toho dosáhnout.“³³ Výrok doplňuje veršem ze Sírachovce: „Stěží se vyhne kupec provinění a kramář nebude prost hříchu“ (Sir 26,29).

Luther se nezabývá lichvou jen abstraktně, ale pranýřuje konkrétní obchodní nešvary vyskytující se v Německu té doby. Velmi je mu proti myslí „zahraniční obchodování“ s přepychovým zbožím, které by podle něj vůbec nemělo být dovoleno, pokud by v zemi existovala řádná státní správa a knížata. Poněkud cynicky k tomu poznamenává, že obchod s přepychovým zbožím vymizí sám od sebe, až v Německu nebudou žádné peníze v důsledku obrovského jejich utrácení při nákupu zahraničního zboží z kolonií. Za základ všech lichevních praktik považuje Luther poněkud nadčasově „zlaté“ pravidlo obchodníků, že každý může prodávat své zboží tak draho, jak jen dokáže. Tímto se podle Luthera „nabízí prostor

---

³¹ Srov. LUTHER, M., *Kdybych měl nekonečně světů... : Výbor z díla I.. O obchodování a lichvě*, s 144

³² *Tamtéž*, s. 145

³³ Srov. *tamtéž*, s. 149

hrabivosti a doširoka se otevírají okna i dveře pekla.“³⁴ Toto „pravidlo“ považuje za přímo odporující jak přirozenému zákonu, tak křesťanské lásce.

O peněžních půjčkách a úroku z nich se Martin Luther ve sledovaném spise sice explicitně vyjadřuje jen ojediněle, nicméně je třeba si uvědomit, že za úvěr (na rozdíl od dnešního stavu) byl v jeho době, jakož i ve staletích dalších, považován např. prodej zboží na splátky nebo prodej s odloženým zaplacením kupní ceny, pochopitelně však navýšené oproti kupní ceně na trhu běžné. Takové jednání považuje za jdoucí hrubě proti Božímu slovu, proti zdravému rozumu i veškeré spravedlnosti, a to z ryzí svévole lakoty. Takovýto lichvář se „prohřešuje na svém bližním, pranic nedbá jeho škody a loupí a krade mu jeho jmění, a přitom nehledá své přiměřené živobytí, nýbrž výhradně svou nenasytlost a svůj zisk.“³⁵ V souvislosti s půjčkami Luther podrobuje tvrdé kritice institut ručení za jiného. Ručení je podle něj skutek nepatřičný, který opovážlivě zasahuje do Božího díla. Podle Luthera je ručení v rozporu s Písmem svatým, které přikazuje, že člověk nemá důvěřovat žádnému člověku ani na něj spoléhat, nýbrž pouze na Boha. Neboť „lidská přirozenost je falešná, ješitná, prolhaná a nejistá, jak říká Písmo a jak učí každodenní zkušenost. Člověk, který převezme ručení za jiného, tak důvěřuje nejen tomuto člověku, ale i sám sobě a dělá ze sebe boha (neboť to, čemu člověk důvěřuje a nač spoléhá, to je jeho bůh). Ručitel si tak počíná nekřesťansky a stane se mu po právu, jelikož přislíbujíc a přemísťujíc to, co nevlastní ani nemá ve své moci, nýbrž to, co je výhradně v rukou Božích.“³⁶

Jelikož se Martin Luther svým spiskem obrací rovněž na laické čtenáře, tak nejenže brojí proti lichevnímu zlu, ale ve čtyřech bodech představuje také svou vlastní vizi, jak lze navenek dobře a křesťansky obchodovat.

První způsob obchodování spočívá v tom, že si „necháme vzít a ukrást naše jmění“, jak učí Kristus v Mt 5,40. O tomto způsobu pochopitelně vzápětí prohlašuje, že mezi obchodníky vůbec neplatí a že se nepovažuje za všeobecně platné křesťanské učení, nýbrž za radu pro dokonalé křesťany.

Druhým způsobem je dávat každému zadarmo to, co potřebuje. V tomto způsobu zase spatřuje dílo tak vysokých křesťanských kvalit, že se mezi lidmi vůbec neuplatňuje. Třetí bod Lutherovy vize se již přímo týká půjčování, čili úvěrování. Ovšem v takové podobě, o jaké

---

³⁴ Srov. LUTHER, M., *cit.op.*, s. 146

³⁵ Srov. *tamtéž*, s. 157

³⁶ Srov. *tamtéž*, s. 151

hovoří Kristus Pán v Lk 6,35: „Ale milujte své nepřátele; číňte dobře, půjčujte a nic nečekejte zpět.“ Luther tento evangelní úryvek vykládá tak, že člověk má svobodně půjčovat druhým a riskovat, zda se mu to vrátí nebo ne. Vrátil-li se, má to přijmout, nevrátil-li se, má to darovat. Jeho kategorický závěr zní, že ten, „kdo půjčuje, aby přijal zpátky lepší nebo větší podíl, to je veřejný a zatracený lichvář.“ S trpkou ironií pak o půjčování prohlašuje, že „by bylo skvělou věcí, kdyby se odehrávalo mezi křesťany, každý z nich by ochotně vrátil, co si půjčil, a kdo zapůjčoval, ten by se toho ochotně vzdal, kdyby mu to někdo nemohl vrátit.“³⁷

Čtvrtá Lutherova rada je velmi jednoduchá, ale velmi praktická a částečně využitelná i v současnosti. Martin Luther nabádá věřící, aby kupovali a prodávali pouze za hotové peníze nebo aby platili zbožím za zboží. Smysl této rady je prostý. Při tomto způsobu obchodování nemusí ani kupující ani prodávající přijímat žádné záruky, přičemž by měla být co nejvíce zachována zásada směnné spravedlnosti. Luther si byl zřejmě velmi dobře vědom problémů, které při prodeji na splátky (úvěru) vznikají. Velmi často totiž dochází ke zvyšování aktuální ceny zboží, tedy k lichvě. Nelze si při té příležitosti nevzpomenout na středověké způsoby zakrývání lichvy. V souvislosti s půjčováním zároveň radí: „Jestliže někdo chce půjčovat, ať půjčuje křesťanům; a pokud ne, ať připustí, že o to přijde, a ať nepůjčuje víc, než kolik by jinak mohl dát a kolik snese po uspokojení svých základních potřeb. A kde mu veřejná moc a pořádek nepomůže půjčené vymoci zpět, ať to nechá být; a ať se střeží, aby se za nikoho nezaručoval, nýbrž raději ať dá, kolik může. To by mohl být pravý křesťanský kupec, takového by Bůh neopustil [...]. Kdyby ve světě nebylo žádné ručení a místo toho se rozvinulo svobodné evangelijní půjčování a v obchodě by nešlo o nic jiného než placení v hotovosti, tak by se tím krásně odstranila největší a nejškodlivější nebezpečí, chyby i zločiny v obchodování, takže by bylo snadné vycházet s veškerým kupectvem a také ostatním hříšným zločinům by se tím lépe předcházelo.“³⁸ Považoval jsem za vhodné ocitovat celou pasáž, jelikož o úvěru ve formě prodeje na splátky bude řeč ve třetím oddíle této práce.

Nepravostí, které Martin Luther podrobuje své ostré kritice je ve zde uváděném spisu podstatně více, nicméně jako nejpodstatnější chyby, které se při obchodování objevují považuje právě prodávání zboží co nejdraž, ručení a půjčování. Trefně je přirovnává ke třem studničním pramenům, ze kterých se „doširoka rozlévá veškerá hrůza, bezpráví, podlost

---

³⁷ Srov. LUTHER, M., *cit.op.*, s. 154-155

³⁸ *Tamtéž*, s. 156

a zlomyslnost.³⁹ Z dalších zlovolných obchodních praktik pak jmenuje monopoly, tzv. intervenční nákupy zboží, předstírané nákupy a jiné.

V dalším období svého života trvajícím zhruba patnáct let od vydání prvního spisu proti lichvě, tedy do roku 1539, Martin Luther poněkud poopravil své názory na lichvu. Učinil tak zřejmě pod vlivem selských bouří v Německu, ovšem nijak radikálně. Upustil pouze od požadavku na striktní dodržování starozákonních ustanovení proti lichvě. Rovněž se ve sporu s farářem Jakobem Straussem působícím v Eisenachu vyjádřil tak, že nehřeší ten, kdo se zavázal lichvářské úroky platit a že ne každá renta je lichvářská.

Po roce 1539 až do své smrti v roce 1546 však Luther vrátil k hlásání své původní nesmiřitelné kritiky zaměřené na potírání lichvy.⁴⁰

9.2 Jan Kalvín

O něco mladší současník Lutherův, „...muž velikých schopností, avšak zasmušilé a kruté povahy.“⁴¹ Kalvínův pohled na problematiku lichvy a braní úroku je ovlivněn jeho teologickou naukou o absolutní predestinaci. Podle této Kalvínovy nauky jsou lidé předurčení nejen ke způsobu pozemského života, nýbrž jsou také předurčení jak k dobrému tak i k hříchu. Část lidí byla Bohem stvořena proto, aby skrze ně působilo zlo a aby na nich zjevil svou spravedlnost. Na vyvolených pak aby ukázal své milosrdenství. Kalvín prohlašoval, že člověk jest stvořen k práci, proto je žebrota logicky hříchem, který ohrožuje ostatní. Rovněž prohlašoval, že spásy v nebi dojdou všichni, kteří užívali své bohatství řádně a pro ty, kteří trpělivě snášeli svou chudobu. K bohatství se Kalvín stavěl tak, že v něm neviděl nic hříšného. Hřích však viděl v neposkytnutí pomoci chudým.

V samotné úročené půjčce Jan Kalvín evidentně problém neviděl. Na rozdíl od katolické strany, která dosud hájila stanovisko Tomáše Akvinského o neplodnosti peněz a o nemožnosti ze samotné smlouvy požadovat více než bylo zapůjčeno, rozlišoval Kalvín lichvu podle výše dojednané úrokové sazby. Ovšem jako podstatný rys Kalvínova pohledu na úroky, který významně ovlivnil další úvahy o lichvě, je třeba zdůraznit jeho rozlišování úvěru výrobního (z jehož výnosu se financovala výroba statků určených k dalšímu prodeji) a úvěru

---

³⁹ *Tamtéž*, s. 157

⁴⁰ Srov. ZEMAN, R., *Lichva až na věky*, s. 60-61

⁴¹ SAMSOUR, J., *Církevní dějiny obecné*, s. 810

spotřebního (jehož výnos byl použit na pořízení spotřebních statků bez dalšího zisku). Úročit výrobní půjčku rozumným úrokem bylo pro Kalvína naprosto přirozené a naproti tomu půjčka poskytovaná lidem v nouzi by úročena neměla být.⁴² Nelze však Kalvínovi přičítat úplné prvenství v zastávání tohoto pohledu na věc. Stačí si připomenout sv. Alfonse z Liguori, který dávno před Kalvínem hájil dovolenost trojstranné smlouvy (skryté úročené půjčky) za předpokladu, že výsledkem bude výrobní úvěr.

Ať tak či onak, mezi Akvinského titulem *ab usura excusans* a Kalvínovým „rozumným“ úrokem povoleným pro výrobní úvěr, byl rozdíl pouze v podstatě, avšak nikoli ve výsledku. Nenazval bych proto náhled Jana Kalvína na úrok a potažmo protestantismus tím, co umožnilo vznik kapitalismu. Nicméně zůstává skutečností, že po vzniku protestantismu skutečně kapitalistický výrobní model zahájil svůj vítězný postup Evropou. Příčinou toho byl však nebývalý rozvoj výrobních sil, koloniální expanze a stále dokonalejší dělba práce. Bylo by proto přinejmenším bláhové domnívat se, že nástup kapitalismu byl umožněn jen prolomením stávající církevní doktríny o lichvě.

V staletích následujících se již úročené půjčky staly pro národní hospodářství většiny evropských zemí takřka holou nezbytností, ať už v nich převládalo katolictví nebo protestantismus. Katolická strana sice zachovávala původní doktrínu o úrocích, nicméně stále se nacházely nové tituly, jak tu kterou úvěrovou operaci „odškodnit.“ Je však třeba stále mít na paměti, že tehdejší pojem lichva nezahrnoval jen pobírání úroku z půjčky, nýbrž lichvou bylo v podstatě jakékoliv nekalé obchodní jednání. A že takových nekalých obchodů, proti kterým byl úrok v rozumné výši prakticky neškodný, bylo bezpočet, není třeba ani zdůrazňovat.

---

⁴² Srov. ZEMAN, R., *cit. op.*, s. 56-59

II. PENÍZE, BOHATSTVÍ, LIDÉ A BŮH

*Kdo chce být bohatý, upadá do osidel pokušení
a do mnoha nerozumných a škodlivých tužeb,
které strhují lidi do zkázy a záhuby.*

1 Tm 6, 9

V předchozí části jsem se pokusil podat historický přehled zachycující v jednotlivých etapách lidské společnosti vývoj názorů na lichvu a braní úroků z peněžních půjček. Tento historický pohled není podle mého soudu samoučelný, poněvadž i při popisu a rozboru problematiky lichvy v současné době si nejspíše uvědomíme, že všechno už tu jaksi bylo, že lichva zůstává lichvou a že se jen mění její „technické parametry.“ Myslím, že bez poměrně rozsáhlé historické části by tato práce nebyla kompletní a nesplnila by svůj účel spočívající v postižení hlavně morálních aspektů při sjednávání úvěrů a půjček.

Nakolik by tato práce nebyla úplná bez historického přehledu, natolik se pro dosažení vytčeného cíle nelze obejít bez základních informací z oblasti ekonomiky a práva. Již v úvodu této práce bylo zdůrazněno, že se v žádném případě nejedná o pojednání ekonomické či právní, avšak problematika morálky při půjčování peněz je s ekonomikou a právem (či spíše s morálkou ekonomiky a morálkou práva) tak těsně spojena, že je nutno podat alespoň stručný výklad základních pojmů z obou těchto souvisejících oborů.

1. Peníze - vývoj a funkce peněz.

Ačkoliv lichvu a jakékoliv jiné nepoctivé obchody lze provozovat s téměř jakýmkoliv zbožím, přece jsou jejich předmětem v absolutní většině případů peníze. Dosud jsem se však nezmínil o jejich povaze, funkcích, poptávce po nich a jejich nabídce. Podle ekonomů peníze patří k nejvýznamnějším „objevům“ v lidských dějinách.⁴³ Naproti tomu v Novém zákoně autor Prvního listu Timoteovi praví: „Neboť kořenem všeho zla je láska k penězům“ (1 Tm 6,10). Tak čím peníze vlastně jsou? Šťastným vynálezem způsobujícím blaho člověka anebo oním kořenem všeho zla? Odpověď není vůbec jednoduchá.

---

⁴³ Srov. SOJKA, M.; KONEČNÝ, B., *Malá encyklopedie moderní ekonomie*, s. 58

1.1 Historie peněz

Jen velmi těžko lze určit, na kterém místě a ve které době peníze spatřily světlo světa. Je však jisté, že se vyvinuly v souvislosti s naturální směnou výrobků. Nejspíše tedy bude třeba hledat jejich původ téměř v prvopočátcích lidské společnosti. S postupující dělbou práce se ukázalo být nutností, aby byl zvolen nějaký předmět, za který by člověk mohl kdykoliv vyměnit nadbytečné výrobky z vlastní produkce a zároveň obstarat výrobky pro něj potřebné. Prostě něco, co by zprostředkovalo, urychlilo a zjednodušilo proces směny výrobků. Tento předmět měl mít určitou cenu a měl být v potřebném množství po ruce. V počátcích lidské společnosti, kdy lidé byli organizováni nejprve v kmenech a později v kmenových svazech, plnily funkci „zprostředkovatele“ směny u různých kmenů různé věci. Například kožešiny, obilí či opracovatelné kameny (zbožové peníze). Takováto „média“ směny však brzy přestala vyhovovat, jelikož byla nesnadně uchovatelná a často podléhala zkáze. Ideálně se však pro tento účel hodily kovy, jelikož mají všude na světě stejnou hmotnost (významná vlastnost pro pozdější mezinárodní obchod), snadno se dělí, přechovávají, atd. Kdy a kde se začalo užívat stříbro a zlato ve funkci peněz, nelze již určit. Zpočátku se samozřejmě nejednalo o kovové peníze v dnešní podobě, nýbrž zlato a stříbro se vážilo. Teprve v pozdější době (nejspíše opět pro pohodlí a pro zrychlení procesu směny) se začaly odvážené kusy kovu o stejné hmotnosti opatřovat stejnou značkou, což byl předpoklad pro pozdější ražbu mincí.⁴⁴ Odhaduje se, že ražba se začala používat zhruba před 2500 lety. Historický vývoj peněz, který vedl od různých zbožových peněz, přes drahé kovy až k papírovým (dnes už i plastovým) penězům, svědčí o tom, že vynález peněz má povahu výsledku přirozeného vývoje výroby, dělby práce a specializace a je výsledkem kolektivní interakce lidí, tedy nikoliv objevem jednotlivce. Peníze tedy mají význam pouze v lidské společnosti, a to ještě ve společnosti, která dosáhla určitého stupně vývoje.

1.2 Vlastnosti a funkce peněz

Na otázku, co vlastně peníze jsou, není tak jednoduchá odpověď, jak by se na první pohled zdálo. Každý má sice z běžného života představu, co peníze jsou a co nikoliv, nicméně samotní ekonomové mají s jejich jednoznačnou definicí určité problémy. Obecně je

---

⁴⁴ Srov. VŘEŠŤÁL, A., *cit. op.*, s. 80

v ekonomii přijímána definice, že peníze jsou zvláštní druh aktiva, které plní funkce prostředku směny, míry hodnoty a uchovatele hodnot. Specifický charakter peněz je dán vlastnostmi, kterými se toto aktivum liší od jiných: peníze mají nulovou elasticitu substituce a výroby, jsou dokonale likvidní, jejich používání je spojeno s nulovými transakčními náklady a jejich uchovávání v podobě zásoby vyžaduje zanedbatelné udržovací náklady. Nulová elasticita substituce a výroby peněz neznamená nic jiného než to, že potřebujeme-li peníze, nemůžeme si je volně vyrobit, ani je nahradit něčím jiným. Díky těmto vlastnostem jsou peníze dobře odlišitelné od ostatních aktiv. Lze předpokládat, že již zároveň se vznikem peněz vzniklo i takzvané penězokazectví, čili padělání peněz. To se uskutečňovalo různým způsobem. Především pak tím, že falešná mince obsahovala méně drahého kovu než obsahovat měla anebo se drahý kov jednoduše nahradil kovem podobným, ale podstatně méně hodnotným. Smysl tohoto počínání není třeba vysvětlovat a lze jen připomenout, že penězokazectví bylo každou společností tvrdě trestáno. Stejně jako lichva je postihováno i v současné době.

Pojem likvidita odráží skutečnost, že při směňování jedněch aktiv za jiná, je třeba vynaložit různé dodatečné náklady, nést rizika či podstupovat ztráty. Pokud při směně aktiv žádné dodatečné náklady třeba vynakládat není a není ani třeba nést rizika a ztráty, pak takovéto aktivum je zcela likvidní. A peníze takovýmto aktivem jsou.

Funkce peněz jako prostředku směny vychází ze schopnosti peněz zprostředkovávat směnné akty a je založena na ochotě všech ekonomických subjektů (především jednotlivých lidí, firem a státu) přijímat je k úhradě závazků. Tuto funkci plní především oběživo, tedy bankovky a mince, jednak tak zvané bankovní peníze (také označované jako depozitní či žirové), což jsou peníze na bankovních účtech. Tyto bankovní peníze umožňují tak zvané a všem poměrně dobře známé a v současnosti hojně užívané bezhotovostní placení závazků.

Funkce peněz jako míry hodnot neboli zúčtovací jednotky vyjadřuje schopnost peněz působit jako míra ocenění všech ostatních statků a služeb. Stávají se tedy nástrojem srovnávání hodnot statků a služeb. Díky této funkci peněz je možné poměrování rozdílných ekonomických veličin.

Funkce peněz jako uchovatele hodnot pramení z toho, že peníze umožňují udržovat hodnoty v čase. Není nutné vynakládat peníze na nákupy bezprostředně, je možné si je odložit a nákupy uskutečnit později. Tato funkce peněz je silně závislá na stabilitě jejich hodnoty.⁴⁵

Hodnota peněz ražených z drahých kovů byla založena na hodnotě mincovního kovu, z něhož byly raženy, proto se jedná o takzvané plnohodnotné peníze. S rozvojem tržní ekonomiky začaly být zlaté a stříbrné mince nahrazovány v oběhu papírovými penězi (neplnohodnotnými), které je ve funkci prostředku směny zastupovaly.

V tržní ekonomice existuje poptávka po penězích na jedné straně a poptávka po penězích na straně druhé, zatímco silně naturalizované ekonomiky „sovětského typu“ v zemích bývalé sovětské zóny, peníze znaly v jen poněkud deformované podobě. Na problematiku týkající se nabídky a poptávky peněz v tržním hospodářství zastávají různé ekonomické směry různé názory. Pro účely této práce však již nepovažují za nutné téma ekonomie peněz více rozvádět. V tomto odkazují na dostupnou ekonomickou literaturu.

1.3 Peníze z pohledu biblické teologie

Má-li tato práce postihnout morálně teologické aspekty půjček a úvěrů, pak co se peněz týče, není možné si vystačit jen s objasněním jejich historie a funkce v ekonomickém smyslu. Peníze, ač jsou podstatným a prakticky obyčejným prvkem našeho každodenního života, přesto jsou zejména v dnešní době předmětem určité apoteózy. Je třeba tedy pohlédnout na ně prizmatem teologie a položit si otázku, jak na ně nahlíží, jaké funkce a vlastnosti jim přisuzuje Písmo svaté. S penězi totiž nerozlučně souvisí materiální bohatství, které se, bohužel, v dnešní době stalo v podstatě jediným hodnotícím kritériem člověka. Lichva a půjčování na úrok jsou činnosti, kterými se „vydělávají“ peníze, aniž by docházelo ke vzniku nějakých nových hodnot. Jsou činnostmi, jejichž důsledkem je vznik bohatství na straně jedné a chudoby na straně druhé. A peníze bohatství přímo implikují. Považují tedy za velmi užitečné, ne-li přímo za nutné, pojednat alespoň rámcově o teologickém významu peněz a tím i smyslu bohatství.

---

⁴⁵ Srov. SOJKA, B.; KONEČNÝ, B., *cit. op.*, s. 59

1.3.1 Peníze a bohatství z pohledu Starého zákona

Ve Starém zákoně je materiální bohatství pojímáno pozitivně. Při povrchním čtení jednotlivých knih Starého zákona by však čtenář snadno mohl podlehnout dojmu, že bohatství je projevem Boží přízně, zatímco chudoba představuje Boží zavržení. Takovýto pohled by však byl na jedné straně značným zjednodušením a na straně druhé hlubokým nepochopením biblického poselství. A od něj je pak jen krůček ke Kalvínovu bludu o predestinaci člověka se všemi negativními důsledky z něj plynoucími. Avšak Starý zákon skutečně přisuzuje bohatství značný význam. Například když Izrael s oblibou popisuje své předky jako lidi nesmírně bohaté. „Abram byl velice zámožný, měl stáda, stříbro i zlato“ (Gn 13,2). Jákob „se převelice vzmohl, a měl mnoho ovcí a koz, i služky a služebníky, i velbloudy a osly“ (Gn 30,43).

Jako příklad pohádkového bohatství slouží král Šalamoun, který „převýšil všechny krále země bohatstvím a moudrostí“ (1 Král 10,23). Při líčení bohatství jednotlivých osob však nikdy nechybí poznámka, že toto bohatství je darem Božím.⁴⁶ Tato snadno přehlédnutelná poznámka má však dalekosáhlý význam pro biblické vnímání bohatství. Lid Staré smlouvy byl přesvědčen, že Bůh stvořil zemi a majetek pro člověka, aby byl šťastný. Toto štěstí je však důsledkem věrnosti Bohu a naopak neštěstí je důsledkem toho, že se člověk Bohu zpronevěřil. Věrnost a zpronevěra jsou však akty lidské svobodné vůle, nikoli akt Božího předurčení jedněch ke slávě a druhých ke zkáze. Materiální blahobyt je tedy interpretován jako znamení věrnosti člověka a jeho poslušnosti vůči Božím přikázáním: „Blaze muži, jenž se bojí Hospodina, jenž velkou zálibu má v jeho přikázáních! Jeho potomci se stanou bohatými v zemi, pokolení přímých bude požehnáno. Jména, bohatství má ve svém domě, jeho spravedlnost trvá na věky (Ž 112,1-3). Bohatství, ačkoliv je stále pokládáno za dar, zdá se být podmíněno náboženským a morálním chováním lidí. Tuto koncepci lze vysvětlit tím, že starozákonní izraelský lid ještě nevěřil ve skutečnost něčeho „po smrti.“⁴⁷

Pojetí materiálního bohatství jako znamení Božího požehnání a bídy jako trestu za život v hříchu fakticky zpochybňuje příklad mytického Joba. Svou vlastní zkušeností potvrzuje, že boháč nemusí být nutně spravedlivým člověkem a chudý hříšník a zároveň uznává, že materiální statky nemohou být výlučně interpretovány jako znamení božského

⁴⁶ Srov. DEBERGÉ, P., *Peníze v Bibli*, s. 11

⁴⁷ Srov. *tamtéž*, s. 13

požehnání. Podtrhuje tak dvojznačnost bohatství a jeho využití a současně potvrzuje zodpovědnost člověka při nakládání se svými statky.⁴⁸

Velmi důrazná jsou slova proroků, kteří protestují proti vykořisťování chudých, proti přepychu boháčů, nerovnoměrnému rozložení bohatství a špatnému fungování justice. Jejich prorocká slova nutno vykládat na pozadí společenských podmínek v Palestině krátce po nastolení království kolem roku 1000 př. Kr. Nejedná se však jen o projevy sociálního citění a nabádání k sociálním změnám. V kázáních proroků je již jasně patrné, že je to především člověk, který se dopouští nespravedlnosti hromaděním majetku na úkor svých bratří. Takto prorok Amos staví na pranýř spekulující a falešné obchodníky v Severním království: „Slyšte to vy, kdo bažíte po ubožákovi a kdo chcete odstranit pokorné v zemi. Říkáte: 'Kdy už pomine novoluní, abychom zas prodávali obilí, a den odpočinku, abychom otevřeli sýpku, na míře ubírali, na ceně přidávali a podváděli falešnou váhou, abychom si koupili nuzáky za stříbro, ubožáka pro pár opánků, a abychom prodali obilní zadinu.' Přísahal Hospodin při Pýše Jákobově: Nikdy nezapomenu na žádný jejich skutek“ (Am 8,4-7).⁴⁹ V Jižním království odsuzují tytéž zlořády proroci Micheáš a Izajáš. Všichni pak odsuzují praktiky těch, kteří se obohacují na úkor chudých. Snahy těch, kdo si takto počínají, se rodí z lačnosti po majetku a ničí přirozenou podstatu společenství Božího lidu.

V sapienciálních knihách poukazují jejich autoři již zcela otevřeně a zjevně na to, že bohatství není špatné samo o sobě, protože majetek nemůže být ze své podstaty ani dobrý ani špatný. Špatný může být jen vztah, který člověk k majetku má. Zvláštní důraz kladou na skutečnost, že majetek může vést k odmítnutí Boha a k pohrdání bratry. Kdo se tohoto dopouští, tomu pak nepomůže ani když se bude více modlit a pořádat více poutí, jak praví prorok Amos: „Nenávidím vaše svátky, zavrhl jsem je, ani vystát nemohu vaše slavnostní shromáždění. Když mi přinášíte zápalné oběti a své oběti přídavné, nemám v nich zalíbení, na pokojnou oběť z vašeho vykrmeného dobytka ani nepohlédnu. Ať se valí právo jako vody, spravedlnost jak proudící potok“ (Am 5,21-22.24).

---

⁴⁸ Srov. DEBERGÉ, P., *cit. op.*, s. 14

⁴⁹ Srov. *tamtéž*, s. 15

1.3.2 Peníze a bohatství z pohledu Nového zákona

V Novém zákoně se ohledně nakládání s majetkem objevují jak prvky známé již ze Starého zákona (důležitost peněz a varování před nebezpečím, které mohou představovat), tak zcela nová nauka předkládaná samotným Ježíšem a soustředěná do otázky: „hromadit pro sebe“, nebo „být bohatý před Bohem“ (Lk 12,21).⁵⁰ Evangelijní přehodnocení vztahu k bohatství je nesmlouvavé: „Běda vám bohatým, vždyť vám už se potěšení dostalo“ (Lk 6,24). Jedná se o jedno z míst, ve kterém se projevuje největší vzdálenost mezi Starým zákonem a Novým Zákonem. Tato vzdálenost se projeví naplno tehdy, pokud se vedle sebe postaví blahoslavenství horského kázání (u Lukáše kázání na rovině) a jemu odpovídající zavržení a požehnání a zavržení ohlášená Izraeli Deuteronomiem, úměrná Izraelově věrnosti či zpronevěře Zákonu (Dt 28).⁵¹

Peníze provázejí Ježíše vlastně po celý život a v řadě jeho podobenství hrají nezanedbatelnou roli. Nezdá se, že by Ježíš penězi pohrdal. Naopak Ježíš hodnotu peněz uznává. Na druhé straně však upozorňuje na jejich úskalí. Zejména v Lukášově evangeliu neváhá říci, že peníze jsou zrádné a že se člověk musí mít ve vztahu k nim neustále na pozoru (Lk 16,9). Zrádné jsou peníze nejprve tím, že zklamou naděje, které do nich člověk vkládá, když se jejich moc absolutizuje a když se nepokládají za to, čím ve skutečnosti jsou: nástrojem, který slouží rozvoji každého člověka v zájmu všech.⁵²

Z pohledu Ježíšovy nauky o úskalí bohatství jsou stěžejním příkladem tři známá podobenství. Prvním je podobenství o člověku, kterému se jednoho léta hojně urodilo na poli a on nabyl neochvějného přesvědčení, že z těchto zásob bude moci nerušeně a v klidu žít a hodovat po několik dalších let. Jaké muselo být jeho překvapení, zklamání a rozčarování, když mu Bůh řekl: „Blázne, ještě této noci budeš muset odevzdat svou duši a čím bude to, co jsi nashromáždil?“ (Lk 12, 16-21). Poučení plyne přímo z evangelního textu: „Tak to dopadá s tím, kdo si hromadí poklady, ale není bohatý před bohem.“ Bláznem je tento člověk nazván nikoliv proto, že je bohatý, ale proto, že se nechal zaslepit náhlým bohatstvím a nepomyslel na smrt a tím i na posmrtný život.

---

⁵⁰ Srov. DEBERGÉ, P., *cit. op.*, s. 25,

⁵¹ Srov. *tamtéž*, s. 28

⁵² Srov. *tamtéž*, s. 29

Další podobenství, které sleduje v podstatě stejné poučení o nebezpečí peněz, je podobenství o boháči a Lazarovi (Lk 16,19-31). Zde si boháč nejenže neuvědomil své bohatství, ale nepoznal ani pomyslnou zeď, kterou si kolem sebe z peněz postavil. Peníze ovládly jeho mysl a srdce natolik, že už nedokázal střízlivě zhodnotit, jak je bohatý a neviděl potřeby druhých.⁵³

O dalším nebezpečí, které se vyznačuje tím, že člověk není schopen naslouchat jinému Slovu, než které mluví o penězích a bohatství, vypovídá příběh mladíka, který vyhledal Ježíše, aby se ho zeptal, co má dělat, aby dostal věčný život (Lk 18, 18-23). Tento příběh může sloužit jako exemplární příklad toho, k čemu může vést lpění na penězích: člověk se raději nechává naplnit smutkem ze svého bohatství, než aby hledal pravdu a usiloval o opravdové štěstí.

Vysoce aktuálním Ježíšovým poselstvím pro dnešní dobu je, že Ježíš upozorňuje na kult peněz, které nahrazují Boha, zbavují masky modlu, kterou ze sebe člověk dělá, jakmile se odmítne smířit s postavením stvořené bytosti. Ukazuje tak, že volba mezi Bohem a penězi náleží do řádu víry, jelikož první místo náleží Bohu. Sloužit Bohu tedy neznamená nenávidět peníze, ale svobodně jich užívat a hledět, aby sloužily ve vztahu k Bohu a k bratrům. To je ta „nejlepší investice“.⁵⁴

Na rozdíl od kázání proroků ve Starém zákoně, kteří velice tvrdými slovy brojili proti lidem, kteří bohatství nabyli nespravedlivým způsobem (zcela jistě také lichvou a nespravedlivým úrokem z půjček) a zdůraznili tak sociální stránku věci, Nový zákon si všímá problému vztahu k bohatství více z teologického hlediska. Peníze a majetek považuje za věc, která sama o sobě nemůže být dobrá ani zlá. Za morálně významný považuje pouze vztah člověka k majetku. Je to vidět na uváděných podobenstvích, ze kterých se nepodává, zda ten který boháč nabyl majetek spravedlivě či nespravedlivě. Z toho však nelze v žádném případě dovozovat, že by nespravedlivé nabývání majetku bylo považováno, za mravně indiferentní (jak se snaží usuzovat někteří současní neoliberální ekonomové). Vztah k majetku, k jeho užívání i k jeho nabývání, aby byl vysoce mravní, musí odrážet mravní vztah k Bohu, k jeho přikázáním, který lze vyjádřit vztahem k bližnímu.

---

⁵³ Srov. DEBERGÉ, P, *cit. op.*, 31

⁵⁴ Srov. *tamtéž*, s. 37

1.4 Teologie peněz

Na nedostatečnou pozornost, která je současnou teologií věnována vztahu Boha a peněz, ekonomie a teologie, poukazuje švýcarský kardinál Kurt Koch ve druhé kapitole své znamenité knihy *Konfrontace nebo dialog?* s podtitulem *Palčivé otázky dneška a křesťanská víra, která nese název Peníze nebo Bůh?*⁵⁵ S určitou trpkostí uvádí, že pokud je v současné teologii zmíněný vztah předmětem kritické reflexe, pak většinou na rovině etického a sociálněetického hodnocení peněz. Toto hodnocení však považuje za zcela nedostatečné vzhledem k dominantní úloze, kterou peníze zaujímají v životě dnešního člověka a společnosti a vzhledem k nebezpečí, které peníze představují pro křesťanskou víru.

Toto nebezpečí peněz pak shledává v tom, že v podmínkách moderní, ekonomicky určené společnosti, si peníze přivlastňují atributy, které jsou vyhrazeny právě a jen Bohu. Takto se peníze stávají všemohoucími a všudypřítomnými (nutno chápat tak, že tyto vlastnosti jim lidé připisují), čímž se stávají pro člověka bohem, idolem, modlou. Je tomu tak proto, že to, čemu člověk důvěřuje, v co skládá své štěstí a naděje, to je předmětem jeho uctívání a to je tedy jeho Bohem. V této souvislosti velice výstižně cituje představitele teologie osvobození Leonarda Boffa, který nevidí nejhroživější problém dneška v ateismu, nýbrž v modlářství, ve zmanipulování Božího obrazu a domestifikace té osvobozující síly, která je přítomna v biblickém Bohu.⁵⁶

Peníze nebo Bůh? Tuto otázku podle Kocha dnešní zvěstování i teologie křesťanské církve trestuhodně zanedbávají, povzneseně přecházejí nebo důsledně vytěsňují, ačkoli se ukazuje jako nejelementárnější otázka pro křesťanskou víru v dnešní době. Každý křesťan by si tuto otázku měl pokládat a seriózně si odpovědět, jaké místo v žebříčku hodnot pro něj peníze znamenají. Nelze se však spokojit s nerealistickou a naivní diskriminací peněz a rigorózním etickým odsouzením bohatství. Jde spíše o to, aby v celkové ekonomii lidského života a křesťanské víry bylo místo peněz a bohatství relativizováno.

---

⁵⁵ Srov. KOCH, K., *Konfrontace nebo dialog?* s. 40

⁵⁶ Srov. *tamtéž*, s. 41

III. LICHVA, PŮJČKY A ÚVĚRY V ČESKÉ REPUBLICE

Nehledej potěšení

ve velké rozmařilosti

a nezavazuj se k účasti na ní,

neožebrač se hýřením za vypůjčené peníze,

když sám v měšci nic nemáš.

Sir 18, 32-33

V předcházejících částech této práce byl nastíněn historický a teologický vývoj v myšlení týkající se lichvy a pobírání úroků z peněžních půjček rozšířený o ekonomický a teologický náhled na předmět lichvy, tedy na peníze a potažmo na bohatství. V další a poslední části této práce bude věnována pozornost aktuální problematice lichvy a uzavírání smluv o úvěrech a půjčkách v České republice z hlediska křesťanské morálky i morálky obecné. Bude občas nutno třeba jen krátce zabrousit do nedávné historie a nechat tak vyniknout rozdíl v přístupu k těmto smlouvám v průběhu času zahrnujícím dvě poslední epochy českých moderních dějin. Tj. období budování tzv. „reálného socialismu“ a období, které nastoupilo po roce 1989, které by se s jistou autorskou licencí dalo nazvat budování kapitalismu volné soutěže. V každém z těchto období měla lichva, půjčky a úvěry svá specifika a morální důrazy se v nich projevovaly s různým akcentem. Půjčování peněz je činnost lidská, proto je třeba zabývat se morálními aspekty především u aktérů tohoto smluvního vztahu, tedy u poskytovatelů úvěru a jejich příjemců, jednoduše u věřitelů a dlužníků. Jelikož půjčování peněz je v českém prostředí jev takřka masový, nelze se pro lepší pochopení struktury zadluženosti vyhnout určité kategorizaci věřitelů a dlužníků.

Posuzování morálních aspektů úvěrů a půjček v kontextu České republiky není vůbec jednoduchým úkolem, a to tím spíše, že se jedná o oblast, ve které se slovo morálka v lepším případě nevyskytuje buď vůbec anebo se, v horším případě považuje za neslušné slovo. Pokud se toto slovo přece jen objeví, pak je to v souvislosti s nějakým neplatícím dlužníkem. Pokusím se však ukázat, že vážná morální pochybení a nedostatky se vyskytují i na straně věřitelské.

1. Prostředí České republiky

Pojmem prostředí se pro účely této práce míní souhrn socioekonomických, politických, kulturních a právních podmínek, za kterých se vyskytuje lichva a za kterých dochází k půjčování peněz, tedy k uzavírání smluv o úvěrech a půjčkách. Jak jsem již naznačil v úvodu této práce, nejedná se o ekonomickou ani o právní studii, proto ony podmínky budou připomenuty jen v základních rysech. Právní předpisy budou charakterizovány poněkud zjednodušeně, tedy nikoliv svým číslem, pod kterým byly publikovány ve Sbírce zákonů, nýbrž jen názvem a rokem vydání. Činím tak vědomě nikoliv proto, abych podával nepřesné informace, ale pro zjednodušení a s ohledem na téma této práce. Rovněž tak se budu zabývat smlouvami o úvěrech a půjčkách, ve kterých na jedné straně stojí vždy občan, tedy fyzická osoba, která není podnikatelem a půjčku nepotřebuje k podnikání, ale k pořízení spotřebních statků. Takovéto úvěry nazývají se spotřebitelským. Existují i úvěry obchodní, podnikatelské, investiční a další, k jejichž sjednávání dochází ve světě byznysu. Leč ty nejsou předmětem zájmu této práce. Samozřejmě i v jejich případě lze pojednávat o určitých morálních aspektech, avšak pro různá specifika obchodního prostředí, by se muselo jednat o zcela samostatnou práci.

1.1 Ekonomika

Co se hospodářské politiky České republiky týče, zdá se, že vychází z doktríny neoklasické ekonomie oživené novou konzervativní ekonomikou. Pro neokonzervativní model je charakteristická změna cílů hospodářské politiky. Úsilí o plnou zaměstnanost je nahrazováno bojem s inflací, větším spoléháním na samoregulační tržní mechanismy a snahou o deregulaci cen. K tomu používá nástrojů, jež mají působit ve směru posilování soukromé iniciativy a soukromé investiční činnosti. Tomu odpovídá úsilí o reformu daňového systému směrem ke snižování daňového zatížení ekonomických subjektů a tlak na omezování sociálních výdajů (demontáž sociálně právního státu).⁵⁷

---

⁵⁷ Srov. SOJKA, M., *cit. op.*, s. 365

1.2 Právní úprava úvěrů a půjček

Ekonomickým liberalismem je poznamenána i právní úprava úvěrů a půjček. Dalo by se s jistou nadsázkou říci, že v České republice půjčuje kdokoliv, cokoliv a komukoliv. A hlavně za cokoliv.

Právní úprava úvěrů a půjček není nijak bohatá a téměř všechna zákonná ustanovení jsou tzv. dispozitivní povahy. To znamená, že slova zákona je možno doplnit či nahradit smluvními ujednáními, která musí splňovat pouze obecné zákonné požadavky vyžadované pro platnost právního úkonu. Jedná se o požadavek svobody vůle, vážnost vůle, určitost a srozumitelnost projevené vůle. Pochopitelně smlouva musí být uzavřena osobou, která má způsobilost k právním úkonům, lidově řečeno, je svéprávná. Dále smluvní ujednání nesmí být svým obsahem v rozporu se zákonem, nesmí se zákonu přičít a nesmí zákon obcházet anebo se přičít dobrým mravům. Tyto podmínky jsou stanoveny v Občanském zákoníku.

Právní vztah založený smlouvou o úvěru, a tedy i o spotřebitelském úvěru, se však řídí zákoníkem obchodním, a to i přesto, že jeho jednou stranou je občan, který není podnikatelem anebo podnikatelem sice je, ale smlouvu o spotřebitelském úvěru neuzavírá v rámci své podnikatelské činnosti. V právní teorii se v případě úvěru jedná o tzv. absolutní obchod. Co vedlo autory obchodního zákoníku, který nabyl účinnosti v roce 1991, k takovému řešení, zůstalo mi dodnes utajeno.

Smlouva o úvěru nebo o půjčce však může být uzavřena mezi občany, z nichž ani jeden nemusí být podnikatelem. Je-li uzavřena smlouva o úvěru, posuzuje se vztah mezi účastníky smlouvy podle zákoníku obchodního. Naproti tomu, je-li uzavřena smlouva o půjčce, posuzuje se podle zákoníku občanského. Je mi jasné, že se jedná o poněkud schizofrenní záležitost, protože v myslích lidí úvěr a půjčka jedno jest. Proto je třeba podat alespoň stručné vysvětlení, čím se liší smlouva o půjčce od smlouvy o úvěru. Smlouva o půjčce je tzv. reálným kontraktem, který je dovršen až fyzickým převzetím vypůjčené částky dlužníkem. To znamená, že teprve pak vznikají ze smlouvy vzájemná práva a povinnosti a teprve pak je věřitel oprávněn požadovat podle dopředu dohodnutých podmínek zapůjčenou částku zpět. Naproti tomu smlouva o úvěru je tzv. kontraktem konsenzuálním, která je dovršena již samotným uzavřením, tj. souhlasným projevem vůle obou stran tuto smlouvu uzavřít. A již od samotného uzavření smlouvy vznikají stranám práva a povinnosti. Existuje zde tedy při půjčování peněz určitá dvojkolejnost právní úpravy, která

právním vztahům na jistotě nepřidává a která je umocněna skutečností, že ani pro smlouvu o půjčce, ani pro smlouvu o úvěru zákonodárce nepředepsal písemnou formu. Nikterak tedy neudiví, že v těchto vztazích panuje neuvěřitelný chaos, který představuje ideální podmínky pro provozování lichvy všeho druhu. Od naprosto brutální a bezskrupulózní formy až po její jemné nuance zahalené do drobného písma mnohastránkových smluvních podmínek vytištěných na křídovém papíru a zasunutých do barevných složek opatřených logem banky či úvěrové společnosti. Ale tyto problémy spadají spíše do morálky práva, kterou se až na pár čestných výjimek v podstatě nikdo nezabývá. Morálka je v tomto pojetí pouze jedna a univerzální: maximalizace zisku. A této morálce je a musí být podřízeno i veškeré zákonodárství.

Abych nebyl přehnaně kritický k právní úpravě, sluší se dodat, že pro spotřebitelské úvěry platí vedle právní úpravy obecné ještě speciální zákon, a to zákon o spotřebitelském úvěru, jehož smyslem je spotřebitele (úvěrového dlužníka) chránit ještě v tzv. předsmluvní fázi. Poslední verze zákona nabyla účinnosti začátkem roku 2011. Ochranu spotřebitele zákon pojímá tak, že poskytovateli spotřebitelského úvěru ukládá řadu povinností převážně informačního charakteru, aby měl zájemce o úvěr a potencionální dlužník možnost správně se rozhodnout, zda nabídku úvěru využije anebo ne. Nemá smysl tento zákon podrobně rozebírat, bude plně postačovat konstatování, že v této podobě zákon chrání spotřebitele pouze teoreticky, prakticky už nikoliv. Jedná se o dokonalé *simulacrum*, neboli o konstrukt, který není odvozen od reality. Je docela možné, že tvůrci zákona o spotřebitelském úvěru byli vedeni i správným cílem, avšak ve výsledku jej minuli. Aby zákon svůj účel splnil, musel by každý spotřebitel před uzavřením smlouvy o spotřebitelském úvěru absolvovat alespoň kurz z finanční či aplikované matematiky. Jinak prostě tomuto zákonu neporozumí.

2. Lichva v České republice

Pojednat o klasické lichvě v České republice vyžaduje ujednotit se nějakým způsobem v terminologii. Pod pojmem lichva nalezneme v právním řádu toliko název ustanovení § 218 odst. 1 trestního zákona. Jelikož se jedná o zákonnou definici trestného činu, považují za nutné v tomto bodě zákon citovat: „Kdo zneužíváje něčí rozumové slabosti, tísně, nezkušenosti, lehkomyšlnosti nebo něčího rozrušení, dá sobě nebo jinému poskytnout nebo slíbit plnění, jehož hodnota je k hodnotě vzájemného plnění v hrubém nepoměru, nebo kdo

takovou pohledávku uplatní nebo v úmyslu uplatnit ji na sebe převede, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta nebo zákazem činnosti.“

Z uvedené definice je naprosto jednoznačně patrné, že lichva jako trestný čin není v žádném případě charakterizována výší dohodnutého úroku, nýbrž vlastnostmi oběti lichvy anebo okolnostmi objektivní povahy, za kterých byla lichvářská půjčka uzavřena. Není nutné ani uvádět statistiky o počtu odhalených a potrestaných pachatelů lichvy, aby bylo hned jasné, že se bude jednat o ojedinělé případy. Přesto se lichva děje. Ovšem v latentní formě.

2.1 Lichva mezi občany

Metody páchaní lichvy mezi občany jsou rozmanité a většinou obzvláště nechutné ve své jednoduchosti. Žadatel požádá lichváře (nebo jinak také úžerníka) o poskytnutí peněžní půjčky ve výši např. 10 000,- Kč. Lichvář rád vyhoví, tuto částku žadateli předá, ale do písemné smlouvy (pokud si vůbec dá tu práci, aby nějakou smlouvu sepsal) uvede, že předal třeba částku 20 000,- Kč a krom toho si vymíní nějaký úrok, který ani nemusí být nějak zvlášť vysoký, aby nebudil pohoršení (lichvář je přece čestný člověk!). Výsledek je jasný a není nutno jej zdlouhavě komentovat. Po roce 1989 lichváři objevili krásu směnky. Zde postačuje, aby oběť trestného činu lichvy směnku pouze podepsala, zbytek (tedy dlužnou částku a splatnost) si už doplní lichvář sám. Jak jednoduché, ale jak účinné! Není třeba zdůrazňovat, že ten, kdo takovou smlouvu uzavře, je buď mdlého ducha, nebo je sevřen finanční tísňí anebo obojí. Znaky skutkové podstaty trestného činu lichvy jsou tak naplněny. Přesto je objasněnost této trestné činnosti v poměru k jejímu výskytu žalostně nízká. Dlužno však dodat, že je tomu tak nikoliv proto, že by policie postupovala nějak laxně a bez zájmu, ale jednoduše proto, že uzavření lichvářské smlouvy není v lidských silách pachateli prokázat. Oběti tohoto trestného činu jsou v drtivé většině případů obyvatelé živořící na pokraji společnosti v sociálně vyloučených lokalitách, v převážné většině příslušníci romského etnika, ze kterého se však rekrutují i lichváři samotní.

Lichvář mnohdy ukáže i svou „lidskou“ tvář. Bývá to tehdy, když v případě neschopnosti oběti dluh splatit, nedomáhá se jeho okamžitého splnění, ale spokojí se zatím „pouze“ s úrokem. Situace dlužníka pak vypadá tak, že lichvář si chodí např. pro měsíční úroky, které po nějaké době ve svém souhrnu vysoce převýší skutečně vypůjčenou částku.

Co se týče občanskoprávní stránky lichvy, pak se jedná většinou o půjčky mezi občany, nikoliv o úvěry. Společenskou škodlivost této trestné činnosti zvyšuje fakt, že oběti lichvy jsou ve valné většině příjemci různých sociálních dávek určených na uspokojení jejich základních životních potřeb jako je bydlení, obživa či ošacení. Místo toho končí v bezedném chřtánu lichvářů.

Je-li lichvář křesťanem, pak jsou pro něj bezpodmínečně závazná Boží přikázání a lichvář se dopouští křivdy a nespravedlnosti a hřeší tak těžce proti sedmému a desátému Božímu přikázání. Tato přikázání po stránce negativní zakazují každý úkon, kterým se narušuje právo bližního na hmotná dobra. Po stránce pozitivní předepisují respektování práva bližního na hmotný majetek. Pokud lichvář vymáhá splnění dluhu pohrůzkou násilí nebo násilím, hřeší navíc těžce proti pátému Božímu přikázání „Nezabiješ“!, pod které spadá nejen ochrana života samotného, ale i zdraví. Pokud dále lichvář vymáhá splnění dluhu u soudu, tj. prostředkem sice legálním, dopouští se těžkého hříchu proti osmému Božímu přikázání, poněvadž aby byl v soudním řízení úspěšný, musí vědomě uvést soudu proti své oběti nepravdu.

Hříchu rovněž proti sedmému a desátému Božímu přikázání se pak lichvář dopouští i v případě, že se rozhodne realizovat některý z druhů zajištění pohledávky, pokud byl v souvislosti se smlouvou o lichvářské půjčce sjednán. V praxi se nejčastěji vyskytuje zejména ručení a zřízení zástavního práva k věci movité nebo k nemovitosti. Princip ručení spočívá v tom, že nějaká třetí osoba od dlužníka rozdílná, prohlásí, že splní svůj závazek věřiteli v případě, že tak neučiní dlužník, ačkoliv byl ke splnění závazku věřitelem vyzván. Zatímco institut ručení není třeba podrobněji vysvětlovat, zástavní právo bližší vysvětlení vyžaduje. Zástavní právo slouží k zajištění pohledávky pro případ, že dluh, který jí odpovídá, nebude včas splněn s tím, že v tomto případě lze dosáhnout uspokojení z výtěžku zpeněžení zástavy (§ 152 občanského zákoníku). Ve skutečnosti taková realizace zástavního práva vypadá následovně. Prvou fází je uzavření lichvářské půjčky mezi lichvářem a žadatelem. Fází druhou je uzavření zástavní smlouvy, podle které žadatel předá lichváři nějakou věc movitou nebo nemovitost do zástavy (samozřejmě musí jít o věc, která má určitou penězi ocenitelnou hodnotu, nejlépe několikrát vyšší než je vypůjčená částka). Třetí fáze spočívá v nezaplacení dluhu dlužníkem. Lichvář rád vyčká, až se dluh v důsledku úročení znásobí a pak ve čtvrté fázi navrhne prodej zástavy v nedobrovolné dražbě. Po jejím uskutečnění uspokojí svou pohledávku z výtěžku prodeje.

Je takové jednání bezpochyby křivdou a nespravedlností vůči bližnímu a jeho majetku a tedy i těžkým hříchem proti sedmému a desátému Božímu přikázání. Za prvé je lichvářská půjčka nespravedlivá již sama o sobě. Za druhé lichvář úmyslným vyčkáváním s vymáháním dluhu zvyšuje jeho výši a tím i výši škody, kterou dlužník trpí.

V nedávné minulosti, ale zčásti i dnes, vyskytují se ještě případy, kdy lichvář je člověk netrpělivý a celá shora popsaná procedura uspokojení ze zástavy se mu jeví zbytečně zdouhavá a rozhodne se zkrátit ji na pouhé dvě fáze. Příklad má pak následující průběh. Lichvář nabídne žadateli lichvářskou půjčku s tím, že věc, která by měla sloužit jako zástava, mu dlužník prostě prodá a až mu v určený termín vrátí vypůjčenou částku s úroky, lichvář mu ji „vrátí“. Dlužník na tento návrh přistoupí a v ten moment je jeho osud většinou zpečetěn. Dluh naroste do kolosálních rozměrů, dlužník jej není schopen v dohodnutém termínu (pravidelně v dosti šibeničném) vrátit a se svou věcí se může rozloučit. Nepřipomíná tento způsob docela nápadně středověkou mohatru, o níž byla řeč v historické části této práce?

Z hlediska platného občanského práva je takováto smlouva absolutně neplatná a nevznikají z ní smluvním stranám práva a povinnosti. Jedná se o simulovaný právní úkon zvaný propadná zástava, která je rovněž známá již od středověku. Nicméně rozhodne-li se takto postižený dlužník bránit se u soudu, leží na něm tzv. důkazní břemeno, to znamená, že je to on, kdo musí tvrdit a prokázat, že nešlo o řádnou smlouvu kupní, ale o propadnou zástavu. Většinou se však ocitne v soudním řízení ve stavu označovaném v právní teorii jako důkazní nouze. Při uzavírání smlouvy většinou nikdo další nebyl, písemně vyhotovená kupní smlouva bývá někdy až hyperkorektní a věřitel lže jako když tiskne. O osudu dlužníkovy obrany nemůže být pochyb.

2.2 Lichva provozovaná bankami a úvěrovými společnostmi

Lichva popsaná v předcházející části této práce je bezesporu zlem pro člověka a její následky bývají často tragické. Nicméně provozování lichvy v této její podobě bývá většinou soustředěno buď do sociálně vyloučených lokalit, pro jejichž obyvatele platí poněkud odlišné neformální a nepsané „předpisy“ anebo do lokalit, na které tvrdě dolehly důsledky „českého ekonomického zázraku“ nazývaného též ekonomická transformace. Tento druh lichvy se uskutečňuje v latentní podobě, nevedou se o něm statistiky a nejedná se o jev masové zadluženosti. K nástupu masové zadluženosti dochází až s vytvořením obřích nákupních

center a s poskytováním spotřebitelských úvěrů bankami a úvěrovými společnostmi, o kterých bude pojednáno v následující v této části práce.

2.2.1 Banky

Pokud pro činnost bank spočívající v poskytování spotřebitelských úvěrů užívám termínu lichva, v žádném případě tak nečiním proto, že bych snažil nějakým způsobem dehonestovat majitele a zaměstnance bank. Ovšem v době, kdy je psána tato práce, nelze pro způsob, kterým jsou spotřebitelské úvěry poskytovány, nalézt příhodnější název. Poskytování spotřebitelských úvěrů je však jen jedna z mnoha dalších činností prováděných bankami, pro které by již užití pojmu lichva nebylo zcela seriózní. Na druhé straně jsou to většinou právě banky, u kterých jsou domácnosti v České republice zadluženy.

Prakticky všechny obchodní banky v České republice jsou akciovými společnostmi se zahraničním kapitálem. Jsou tedy tak zvanými právníckými osobami, které v občanskoprávních vztazích jednají svým vlastním jménem a na svou vlastní majetkovou odpovědnost. Ve srovnání s fyzickými osobami jsou právnícké osoby umělými konstrukcemi, odvozenými od fyzických osob (občanů) a vybavenými způsobilostmi propůjčujícími jim podstatně právně významné vlastnosti, kterými jsou vybaveny osoby fyzické.⁵⁸ Jedná se tedy o určitý druh fikce, poněvadž reálně existovat může pouze osoba fyzická. Bez lidské „náplně“ prostě právnícká osoba existovat nemůže.

Takové zjištění je významné pro odpověď na otázku, komu z této lidské „náplně“ připsat odpovědnost za morální či nemorální jednání právnícké osoby. Každá právnícká osoba zřízená za účelem podnikání má svou určitou strukturu. Zjednodušeně řečeno, jsou to jednak její majitelé (v případě akciové společnosti akcionáři) a jednak její zaměstnanci na různých stupních řízení pracující za mzdu, kteří fakticky vykonávají činnost této právnícké osoby. Má být tedy morální odpovědnost připsána majitelům, jejichž jediným cílem je tvorba zisku a jeho maximalizace, a to za každou cenu? Nebo vysokým manažerům, kteří tento cíl realizují a určují strategické koncepce firmy? Anebo snad zaměstnanci pracujícímu v té nejmenší pobočce banky, který spotřebitelský úvěr přímo nabízí zájemcům? Odpověď je velmi složitá a svou povahou patří spíše do oblasti sociologie. Proto jsem v dalších úvahách zvolil takovou

---

⁵⁸ Srov. HOLUB, M., et al. *Občanský zákoník : Komentář*, s. 109

koncepti, že odpovědnost za morální jednání budu připisovat právnické osobě jako celku. Ať si to lidé v ní přeberou. Důvodem je jednak zjednodušení a jednak skutečnost, že příjemci spotřebitelského úvěru je celkem jedno, kdo ho přivedl na mizinu.

2.2.2 Úvěrové společnosti

Pro úvěrové společnosti v České republice platí téměř vše, co bylo řečeno o bankách. Od bank se však významně odlišují tím, že nejsou držiteli bankovní licence, to znamená povolením působit jako banka, kterou vydává Česká národní banka, jako banka centrální. Nemůže tedy vykonávat některé z činností, které může vykonávat pouze banka. Na druhé straně však ani nepodléhá bankovnímu dohledu České národní banky.

Úvěrové společnosti tvoří značně nesourodý konglomerát různých firem a firmiček od velkých mezinárodních společností patřících do finanční skupiny podniků kolem některé z velkých bank, až po obskurní firmy sídlící ve sklepě polorozpadlého domu, jejichž obchodní život bývá efemérní a jejichž činnost svou povahou spadá spíše do kapitoly zabývající se lichvou mezi občany. Proto předmětem dalších úvah budou jen úvěrové společnosti velké, jejichž činnost v oblasti poskytování spotřebitelských úvěrů je srovnatelná s touto činností prováděnou bankami. Rozhodl jsem se je v dalším textu označovat souhrnným názvem poskytovatelé úvěru. Pokud nebude uvedeno jinak, bude se mít za to, že se jedná o úvěr spotřebitelský.

2.3 Moralita sjednávání úvěrů z hlediska jejich poskytovatelů

Řečeno právníkou mluvou je smlouva o úvěru dvoustranný právní úkon, na jehož jedné straně stojí jeho poskytovatel (věřitel, banka) a na druhé příjemce (dlužník, občan). Oba mají zásadně rovné postavení, oba jsou vybaveni svobodnou vůlí, zda smlouvu uzavřou nebo nikoliv. Lze tedy namítnout: proč se zabývat moralitou jednání, když účastníci smlouvy mají rovnoprávné postavení a svobodnou vůlí? Je to proto, že proklamovaná rovnost je toliko rovností formální, rovností „před zákonem“ a protože každý z nich však má pro uzavření smlouvy o úvěru jinou pohnutku a jiné výchozí ekonomické postavení. A v tomto již tak

úplně rovní nejsou. A právě na tyto pohnutky již můžeme nahlížet z hlediska etického a morálního.

Poskytovatelé úvěrů se snaží dosáhnout každým obchodem maximálního zisku při minimálním riziku. Ekonomické postavení finančních institucí a jejich pohnutky k poskytování úvěrů domácnostem nejlépe vystihl Jan Keller ve své knize *Tři sociální světy* takto: „Na jedné straně se hromadí tak obrovské finanční přebytky, že firmy a banky už nemají v reálné ekonomice příliš prostoru, kam je investovat. Na straně druhé vede stagnace příjmů z práce k rostoucímu zadlužování obyvatelstva, jež postupuje tempem stále rychlejším. Tlak na zadlužování domácností přímo souvisí s existencí obrovských finančních přebytků, jež nelze dostatečně výnosně investovat do výroby zboží a poskytování služeb. Jestliže rostou příjmy majitelů a akcionářů velkých firem na úkor pracovníků, jejichž reálná kupní síla stagnuje, pak domácnosti s nízkými příjmy nemohou v dostatečné míře nakupovat zboží a služby těchto firem. Ne všechno je možno vyvézt do ciziny, a tak se řešením stává zadlužení domácností. Splátky úroků z těchto dluhů přinášejí další obrovské zisky finančnímu sektoru.“⁵⁹ Za těchto podmínek tedy banky a úvěrové společnosti nabízí spotřebitelům peníze na úrok. Myslím, že dále již pohnutky poskytovatelů úvěrů není třeba rozebírat.

Soustředění obrovských finančních prostředků v rukou poměrně úzkého okruhu lidí, které ve svém důsledku vede k soustředění úžasně moci a ke vzniku despotické hospodářské diktatury, podrobil kritice, i papež Pius XI ve své encyklice *Quadragesimo anno* ze dne 15. května 1931, když na adresu bankéřů říká, že „tuto ekonomickou nadvládu vykonávají zvláště ti, kdo jsou držiteli a vládci finančního kapitálu, vládnou i nad úvěrem a neomezeně rozhodují, komu se má půjčit a komu nikoli, a proto řídí takřkajíc tepny, kterými proudí veškerá ekonomika, a mají tak ve svých rukou duši hospodářského řádu, takže bez jejich příkazu se nikdo neodvážá ani vydechnout.“⁶⁰ Kritika bezúčelného a nesmyslného hromadění a soustřeďování majetku, jakož i požadavky na spravedlivé rozdělování společenských statků, na spravedlivou odměnu za práci pak zaznívá v řadě dalších církevních dokumentů, které tvoří osu sociální nauky církve.

Na straně poskytovatelů úvěru se tak setkáváme s především s pýchou, tedy s nezřízenou touhou po vlastní nadřazenosti a s lakomstvím, které představuje touhu po majetku, penězích a jiných materiálních hodnotách. Pýcha se protíví ctnosti pokory

---

⁵⁹ KELLER, Jan. *Tři sociální světy : Sociální struktura postindustriální společnosti*. s. 36.

⁶⁰ PIUS XI., Encyklika *Quadragesimo anno*, čl. 106

a lakomství ctnosti svobody ducha. Pochopitelně je problematické hovořit o hříchu např. u gigantické nadnárodní finanční společnosti. Nicméně i sebevětší společnost je vlastněna a řízena lidmi, z nichž ti s rozhodujícím vlivem se zcela jistě obou uvedených hříchů dopouštějí.

2.3.1 Moralita jednání v předmluvní fázi úvěru

Předmluvní fází úvěrového obchodu je myšleno jednání poskytovatele úvěru, kterým své služby (produkty) nabízí potencionálním klientům. Vykonává tedy činnost mající za cíl, aby se o jeho službách dověděl co největší počet zájemců, aby těmto zájemcům v co nejlepším světle své produkty předvedl a tím je přiměl k volbě, aby si potřebný úvěr pořídili právě u něho. Jednoduše řečeno, reklamuje své produkty. O reklamě by se z hlediska křesťanské morálky a etiky dala napsat samostatná práce, avšak pro účely této práce bude postačující konstatování, že prakticky všechny reklamy na úvěry jsou určitým způsobem neúměrně podbízivé a pokud ne přímo klamavé, pak zcela jistě polopravdivé. Jednoduchým příkladem je reklama nabízející částku 50 000,- Kč za „pouhých“ 899,- Kč měsíčně. To je sice pravda, protože úvěr klient obdrží skutečně ve výši 50 000,- Kč a skutečně bude splácet 899,- Kč měsíčně. Ovšem o tom, že těch splátek bude 96 při úroku 15 % ročně, již reklama mlčí. Jakési zlepšení informovanosti přinesl již shora zmíněný zákon o spotřebitelském úvěru, který stanovil poskytovatelům úvěru uvádět v nabídkách hodnotu nazvanou roční procentní sazba nákladů na úvěr. To je sice nařízení sympatické, avšak neúčinné z důvodů již uvedených. Neetičnost a úskočnost takovéto reklamy není třeba zdůrazňovat. Reklama neposkytuje informace v potřebném rozsahu a způsobem, kterému by spotřebitel rozuměl bez speciálních znalostí.

Za opravdu nemorální způsob podbízení se zájemcům považuji propojení poskytovatelů úvěru s obchodníky se spotřebním zbožím a umístění jejich pracovišť (byť třeba jen stánků) přímo do prodejních prostor. Zájemce tak podvědomě podléhá iluzi, že si může koupit prakticky cokoli a bez peněz. Je lákán a nepřímo i nucen k nesmyslnému pořízování spotřebních předmětů.

Morálně se zdá být tento způsob nabízení finančních služeb morálně indiferentní, protože nemůže být nic špatného na tom, že půjčku či úvěr si může občan zařídit přímo v prodejním místě. Naopak, je to k jeho pohodlí. Bylo by tomu tak, pokud by si tento občan

šel koupit předem zvolenou věc za předem dohodnutý úvěr. Pravidlem však bývá, že si odnáší ještě řadu dalších věcí, které původně ani nechtěl. A to právě proto, že získání úvěru je tak snadné a rychlé.

2.3.2 Moralita jednání ve fázi uzavírání úvěru

Seneca kdysi řekl: „V jednoduchosti hledej krásu.“ Tímto výrokem se mnozí poskytovatelé úvěru rádi řídí. Když už zájemce podlehe reklamě a rozhodne se pro konkrétního poskytovatele, navštíví jeho pracoviště a hodlá uzavřít smlouvu. Jednoduše a hlavně rychle; čas jsou peníze. Samozřejmě že především peníze poskytovatele. Pověřený pracovník předloží zájemci (teď již klientovi) k podpisu formulář obsahující návrh úvěrové smlouvy, který většinou obsahuje pouze základní údaje. K tomu jakoby mimochodem předá klientovi často několik desítek stran tzv. obchodních podmínek, které jednotlivé body smlouvy upřesňují a doplňují. Než by je klient pouze přečetl, trvalo by mu to celý den a další týden by mu trvalo, než by jim porozuměl. Tím v žádném případě nechci říci, že jsou občané nechápaní. Obchodní podmínky však obsahují řadu tajemných výrazů, zkratek a formulací, kterým je opravdu těžko porozumět i občanům s akademickým vzděláním. Tady už je poskytovatel s rychlostí a jednoduchostí na štíru.

Nicméně klient peníze potřebuje rychle a ke své škodě si podmínky nepřečte. Dověděl by se pak, jaká muka ho čekají v případě, když se například z jakýchkoliv příčin opozdí se splátkou byť jen o jeden jediný den nebo když třeba z nějakých příčin nebude moci úvěr splácet.

2.3.3 Úroky

V této části práce se dostávám k tomu hlavnímu, v čem podle mínění drtivé většiny lidí tkví jádro lichvy, totiž k úrokům. A to k úrokům smluvním, které se spotřebitel zavázal věřiteli zaplatit vedle vypůjčené částky.

Historická část této práce podává přehled o vývoji názorů na úroky a končí konstatováním, že bez úroků provozovat půjčování peněz prostě nejde. Křesťanská nauka ať už katolická nebo protestantská se tedy v dalších diskusích soustředila spíše na jejich výši.

Nakolik tato práce není ekonomickou studií, natolik si nečiní (a ani činit nemůže) nárok na posouzení, jak vysoké úroky jsou ještě v souladu s morálkou a jaké už nikoliv. Navíc se úrokové sazby v čase neustále mění. Proto se omezím pouze na srovnání lombardní sazby České národní banky a průměrné výše úroků požadovaných za spotřebitelské úvěry. Lombardní sazba je procentuální úroková sazba, za kterou centrální banka poskytuje úvěry (lombardní) bankám obchodním (komerčním) oproti zástavě cenných papírů. Údajně však nejsou lombardní úvěry v České republice využívány, jelikož obchodní banky mají dostatek vlastních zdrojů (kde je asi vzaly?). Tak lombardní sazba ČNB ke dni 6.2.2009 činila 2,75%, v době napsání této práce činí 1,75 %, přičemž za celou takto vymezenou dobu nepřekročila hodnotu 2,75 % (viz. oficiální webové stránky České národní banky dostupné na adrese <http://www.cnb.cz>). Průměrnou úrokovou sazbu u spotřebitelských úvěrů jsem nebyl schopen zjistit, protože řada úvěrových společností tyto údaje nezveřejňuje. Úroky jsou však běžně dostupné na webových stránkách jednotlivých bank a jsou různé v závislosti na typu úvěru, doby splácení, výši splátky a podobně. Podle mých poznatků se úroky pohybují od 10 % do 20 % podle typu úvěru.

2.3.4 Moralita jednání ve fázi vymáhání nesplaceného úvěru

Fáze vymáhání úvěru nastupuje tehdy, když dlužník z nějakých důvodů, kterých může být celá řada, úvěr nesplácí buď vůbec anebo ho splácí v rozporu se smlouvou, tedy nepravidelně nebo v jiných než dohodnutých splátkách. V této fázi jde v případě dlužníka už opravdu do tuhého. Postup věřitelů při vymáhání nesplaceného úvěru připomíná spíše snahu dlužníka systematicky zlikvidovat, než domoci se pouze spravedlivého vrácení dluhu. Systém tak zvaných sankčních ujednání v obchodních podmínkách (právě v těch podmínkách, které si dlužník neměl čas přečíst nebo si je bez lupy přečíst ani nemohl nebo kterým nerozuměl), připomíná sedm ran egyptských. Nemá smysl je všechny vyjmenovávat, za všechny stačí uvést tzv. úroky z prodlení a smluvní pokuty. V důsledku oba pro dlužníka znamenají finanční postihy pro případ, že poruší nějakou smluvní povinnost ze smlouvy o úvěru. O obou institutech bylo již napsáno mnoho stran v právní literatuře a různí autoři k nim zastávají různý postoj. Jejich právní konstrukce ve smluvních ujednáních bývá v důsledku liberálně pojeté nedostatečné zákonné úpravy značně sofistikovaná. A tak se nezdá, že příslušenství pohledávky (dluhu), které tvoří úroky smlouvené při uzavření úvěrové smlouvy, úroky z prodlení a dále pak smluvní pokuty, několikrát převýší vypůjčenou částku.

Vymáhání takovýchto neúměrných úroků a pokut znamená, že úvěr se stává prakticky do konce lidského života nesplatitelný a vrhá dlužníka do úrokového otroctví. Zbavuje ho důstojnosti a motivace k produktivnímu životu. Ale hlavní nebezpečí spočívá v tom, že člověku ubírá naději na sebemenší zlepšení jeho sociálního postavení.

Aniž bych toto jednání věřitele dále rozváděl, považuji ho za projev tvrdosti srdce a za těžký hřích proti lásce k bližnímu. Liberálnímu zákonodárci vytykám, že v důsledku prosazování bezbřehého individualismu pohrdá vlastním obyvatelstvem a vystavuje ho ponižování, šikaně a duševnímu i hmotnému zbláznění.

2.4 Moralita sjednávání úvěrů z hlediska jejich příjemců

Abych nebyl nespravedlivý k poskytovatelům úvěrů, považuji za nutné v poslední části této práce pojednat o morálním jednání příjemců úvěrů, které také bývá dosti často v rozporu s právem, křesťanskou morálkou a etikou.

Lidé nakupují věci, které nepotřebují, za peníze, které nemají. Tímto jednoduchým souvětím zhodnotil jeden finanční analytik, jehož jméno si již nepamatuji, v televizním pořadu přístup obyvatelstva ke spotřebitelským úvěrům.

Jelikož důvodů a pohnutek, které přimějí spotřebitele ke sjednání spotřebitelského úvěru je nepřehledné množství od mravně nezávadných až po morálně zvrácené, nezbyvá mi, než se v dalším výkladu omezit na kategorizaci zcela základní.

2.4.1 Nedovolené (kriminální) jednání občanů při sjednávání úvěrů

Zůstává smutnou pravdou, že snadné dostupnosti spotřebitelských úvěrů zneužívá řada kriminálních živlů ke svému obohacení. Nemá smysl popisovat techniky jejich činnosti, jelikož jsou značně rozmanité a pohybují se v pásmu od primitivních triků až po sofistikované účetní machinace. Na takové jednání pamatuje pochopitelně trestní zákon, když ve své zvláštní části hrozí pachatelům nepodmíněnými tresty za spáchání trestného činu úvěrového podvodu. Ke spáchání trestného činu úvěrového podvodu vyžaduje zákon zavinění ve formě

úmyslu, a to i úmyslu nepřímého. Při nepřímém úmyslu pachatel sice nechtěl přímo škodlivý následek způsobit, ale pro případ, že nastane, byl s ním srozuměn.

Takovíto pachatelé, kromě toho, že páchají trestnou činnost, jsou-li křesťané, dopouštějí se těžkého hříchu proti majetku a proti sedmému a desátému Božímu přikázání.

2.4.2 Nezodpovědné jednání občanů při sjednávání úvěrů

Téměř veškerá další jednání spotřebitelů, která nejsou v souladu s křesťanskou morálkou a etikou a která mají za následek hmotnou a morální újmu, lze podřadit pod pojem nezodpovědné jednání. Hříchy, které lze vysledovat jsou různé povahy podle jednotlivých skutků. Pro jejich velkou rozmanitost, se pokusím některé z nich osvětlit alespoň na příkladu.

Na počátku rozhodnutí člověka sjednat si spotřebitelský úvěr stojí dvě rozhodné skutečnosti. Za prvé úmysl člověka pořídit si nějakou věc, nějaký předmět spotřeby anebo si obstarat nějakou placenou službu (např. dovolenou u moře), přičemž nebudu spekulovat, zda věc či službu potřebuje nebo nikoliv. Za druhé je to nedostatek peněz k zaplacení kupní ceny věci nebo úplaty za poskytnutou službu. Neodhadne přitom své finanční možnosti zejména tím, že si neuvědomí skutečnost, že po dobu splácení úvěru mohou do jeho ekonomického života dopadnout některé nahodile se vyskytující negativní jevy jako je ztráta zaměstnání, nemoc a úraz, jenž mají za následek dočasnou nebo trvalou neschopnost opatřovat si prostředky k živobytí (a nyní již i ke splácení úvěru) vlastní prací. Takové jednání člověka je krajně nezodpovědné a způsobilé přivodit finanční zkázu nejen jeho, ale i jeho nejbližších, zejména těch, kteří jsou na něj odkázáni výživou. Tento člověk nezodpovědně nakládá nejen s majetkem svým, ale i s majetkem, který slouží pravidelně celé rodině.

Z katalogu hříchů, kterých se takový člověk může dopustit, jmenujme především hřích proti teologické ctnosti naděje, jelikož nezřídka člověk postižený hmotnou bídou propadá zoufalství nebo opovážlivě spoléhá na Boží milosrdenství. Dále hřích proti ctnosti lásky k sobě a k bližnímu: člověk není schopen obstarat sobě a svým bližním hmotná dobra nutná k životu, pořizuje si věc bez ohledu na potřeby svých bližních. Proti kardinální ctnosti moudrosti se člověk provinuje často pošetilostí a nedbalostí (jedná proti radě svého rozumu a proti radě zkušených lidí, koná nerozvázně a nepředpokládá překážky, které se mu mohou postavit do cesty). Častým hříchem zcela jistě bude kapitální hřích pýchy (člověk si pořídí

sice potřebnou, ale zbytečně drahou věc, aby se s ní vychloubal) a jeho dcera marnivost (člověk si pořídí nepotřebnou luxusní a drahou věc jen pro své vlastní potěšení).

Jak je vidět, na jednom jediném příkladu lze demonstrovat spáchání velkého množství hříchů od lehkých až po těžké. Řekl bych, že spotřebitelské úvěry v podobě, v jaké jsou nabízeny, svádějí člověka k marnivosti a představují zlo pro něj i pro celou společnost.

3. Zamyšlení o možnostech nápravy

V této třetí a poslední kapitole, se chci zamyslet nad možnostmi státu i církve při řešení problému zbytečného a rychle vpřed postupujícího zadlužování občanů.

Dobry sluha, ale zly pan. Toto přísloví původně vystihující vlastnosti ohně, lze dle mého soudu vztáhnout i na spotřebitelské úvěry, které za určitých okolností mohou být i dobrem. Ve snaze zamezit nesmyslnému zadlužování českých domácností by měli stát i církve působit vlastními prostředky.

Stát by měl v případě spotřebitelských úvěrů opustit nebo alespoň omezit neoliberalní doktrínu absolutní smluvní volnosti a provést změny příslušných právních předpisů směrem k výslovnému zákazu některých jevů. Především mám na mysli výslovný zákaz anatocismu. Jedná se o zákaz připisování úroků k dlužné jistině a jejich další úročení jak úrokem smluvním, tak úrokem z prodlení. Dále pak by mělo být výslovně zakázáno pobírání jakýchkoliv úroků nad částku odpovídající dlužné jistině. Tímto by se zamezilo vzniku již zmíněného úrokového otroctví. Nakonec bych jako prospěšné doporučil stanovení výslovné a jasné definice nákladů na úvěr a stanovení její výše.

Církvi bývá vyčítáno, že ve svých dokumentech neúměrně akcentuje ochranu života, zejména nenarozeného a že věnuje minimální pozornost lichvě a půjčování peněz na úrok obecně. Bohužel, kritici nejsou daleko od pravdy. Katechismus katolické církve jmenuje v katalogu hříchů pouze lichvářské metody, pokud vyvolávají hlad nebo smrt dlužníka, jako hřích proti pátému přikázání „Nezabiješ!“ (KKC 2269). Obávám se, že s tímto vymezením nelze vystačit. Samozřejmě že ochrana života, a to i toho nenarozeného má a musí mít prioritu. To ovšem nemůže být důvodem, aby byl opomíjeny nepravosti, ke kterým dochází v oblasti finančního hospodářství, protože i ony bývají příčinou smrti. Současná občanská

společnost je totiž infikována virem hyperspotřeby, který vyvolává onemocnění insolvenčí, která v častých případech končí finanční smrtí. Bohužel, v některých případech i tou fyzickou. A k ochraně před tímto zákeřným virem by církve měla věřícím poskytnout spásnou vakcínu svého slova. Častěji by měla z kazatelen zaznívat slova nabádající věřící ke skromnosti či alespoň k používání zdravého rozumu při pořizování a spotřebě hmotných statků.

V současnosti je ochrana spotřebitelů doménou jen různých občanských sdružení, jejichž upřímnou snahu po osvobození člověka ze zajetí spotřeby a tedy i úvěrů je třeba si cenit. Ovšem při vší úctě, tato sdružení nejsou s to svými skromnými silami čelit finančním a obchodním molochům. Církve by tedy měla v boji s nákazou hyperspotřeby všeho možného aktivizovat všechny prostředky, které má k dispozici.

ZÁVĚR

Tato práce si vytkla za svůj cíl, že z hlediska obecné i křesťanské morálky kriticky pojedná o současném negativním jevu, kterým je růst zadluženosti domácností v České republice vzniklý v důsledku takřka masového uzavírání smluv o spotřebitelském úvěru za účelem pořízování nejrůznějších spotřebních předmětů.

Je zřejmé, že uvedený jev lze nahlížet z perspektivy mnoha disciplín, přičemž každý takovýto pohled by vydal materiál na samostatnou monografii. Prvním důvodem, který mě vedl k napsání této práce, bylo zjištění, že morálním aspektům sjednávání smluv o půjčce a úvěru, je věnována v dostupné literatuře minimální pozornost, ačkoliv se dle mého názoru jedná o problematiku aktuální. Druhým důvodem bylo poznání, k jakému hrozivému úpadku morálky dochází v dnešní společnosti výlučně orientované na spotřebu. Úvěry a půjčky jsou hojně probírány především v literatuře ekonomické a právnické, pozadu nezůstává ani literatura sociologická. Všechny tyto disciplíny však posuzují onen jev z hlediska svého předmětu a většinou si všímají až hrozivých následků. Vydělávání peněz lichvou a půjčováním na úrok však reflektuje také odvěký vztah člověka k majetku, k bližnímu i k Bohu, který nelze přehlížet. Proto jsem přesvědčen, že jev zadlužování občanů spotřebitelskými úvěry si zasluhuje, aby o něm bylo pojednáno i z hlediska morální teologie.

Jako metodu jsem zvolil určitou syntézu popisu historického, ekonomicko-právního a morálního. Jsem toho názoru, že pouze použitím takovéto metody lze dosáhnout vytčeného cíle. Bez historické části by byla práce ochuzena o myšlenková východiska jednotlivých historických epoch a bez části ekonomicko-právni by byly závěry práce těžko pochopitelné. Jako podklady k napsání této práce mi sloužila jednak uvedená literatura a jednak vlastní poznatky z každodenní práce soudce zabývajícího se obchodněprávní agendou.

Jsem přesvědčen o tom, že pokud předkládaná práce alespoň vzbudí zájem o problematiku morálních aspektů úvěrování a jeho důsledků, pak svého cíle dosáhla. Zvolené téma úzce souvisí se sociální naukou církve, proto by praktickou využitelnost mohla nalézt i v pastorační praxi, která by mohla a měla být součástí snahy církve o důstojné postavení člověka ve společnosti.

V Opavě, dne 28. března 2011

JUDr. Milan Koller

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- BIBLE. *Písmo svaté Starého a Nového zákona /včetně deuterokanonických knih/*. 2. katolické vyd. Praha : Zvon, 1985. ISBN 80-7113-009-5.
- BIČ, Miloš, et al. *Výklady ke Starému zákonu III : Knihy naučné*. Vydání druhé. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1998. 822 s. ISBN 80-7192-240-4.
- DEBERGÉ, Pierre. *Peníze v Bibli*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2001. 90 s. ISBN 80-7192-554-3.
- HOLUB, Milan, et al. *Občanský zákoník : Komentář*. 2. vydání. Praha : Linde, 2003. Část první, s. 470. ISBN 80-7201-406-4.
- KELLER, Jan. *Tři sociální světy : Sociální struktura postindustriální společnosti*. 1. vydání. Praha : SLON, 2010. s. 211. ISBN 978-80-7419-031-5.
- KINCL, Jaromír; URFUS, Valentin; SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. Vydání druhé, doplněné a přepracované. Praha : C. H. Beck, 1995. 386 s. ISBN 80-7179-031-1.
- KLIESCH, Klaus. *Nový zákon 5: Skutky apoštolů*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1999. 148 s. ISBN 80-7192-287-0.
- KOCH, Kurt. *Konfrontace nebo dialog? : Palčivé otázky dneška a křesťanská víra*. 1. vydání. Praha : Vyšehrad, 2000. Peníze nebo Bůh?, s. 281. ISBN 80-7021-263-2.
- KROPÁČEK, Luboš. *Duchovní cesty islámu*. 3. doplněné vydání. Praha : Vyšehrad, 2003. 292 s. ISBN 80-7021-613-1.
- LE GOFF, Jacques. *Peníze a život*. 1. vydání. Praha : Argo, 2005. 85 s. ISBN 80-7203-657-2.
- LÉON-DUFOUR, Xavier, et al. *Slovník biblické teologie*. Vydání 2. Praha : Academia, 2003. 658 s. ISBN 80-200-1127-7.
- LIMBECK, Meinrad. *Nový zákon 1 : Evangelium sv. Matouše*. Vydání první. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1996. 279 s. ISBN 80-7192-146-7.
- LUTHER, Martin. *Kdybych měl nekonečně světů... : Výbor z díla I*. Vydání první. Praha : Lutherova společnost, 2008. O obchodování a lichvě, s. 230. ISBN 978-80-903632-6-7.
- PENTATEUCH : *Český katolický překlad*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2006. 548 s. ISBN 80-7192-638-8.
- POKORNÝ, Petr, et al. *Novozákonní apokryfy : Neznámá evangelia*. Vydání první. Praha : Vyšehrad, 2006. 589 s. ISBN 80-7021-839-8.
- POKORNÝ, Petr. *Tomášovo evangelium : překlad s výkladem*. Praha : Kalich, 1981. 159 s.

- Sociální encykliky*. První vydání. Praha : Zvon, 1996. QUADRAGESIMO ANNO Encyklika Pia XI. o uspořádání společnosti, obnově společenského řádu a jeho zdokonalení podle zásad evangelia z 15. května 1931, s. 505. ISBN 80-7113-154-7.
- SAMSOUR, Josef. *Církevní dějiny obecné*. Praha : V. Kotrba, 1907. 1259 s.
- SOJKA, Milan. *Dějiny ekonomických teorií*. 1. vydání. Praha : Havlíček Brain Team, 2010. s. 365. ISBN 978-80-87109-21-2.
- SOJKA, Milan; KONEČNÝ, Bronislav. *Malá encyklopedie moderní ekonomie*. První vydání. Praha : Libri, 1996. 270 s. ISBN 80-85983-05-2.
- VŘEŠŤÁL, Antonín. *Lichva a úrok ve světle mravouky katolické*. Praha : Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1899. 135 s.
- ZEMAN, Roman. *Lichva až na věky*. Praha : VIP Books, 2008. 6. kapitola, s. 127. ISBN 978-80-87134-32-0.

Ze Starého zákona je citováno dle ekumenického překladu.

Z Nového zákona je citováno dle překladu liturgického vydaného v Karmelitánském nakladatelství (Kostelní Vydří 1998).

ANOTACE

Název práce:	Morální aspekty smluv o úvěru a půjčce s ohledem na český kontext Moral Aspects of Credit and Loan Contracts With the Focus of the Czech Context
Příjmení a jméno:	Koller Milan JUDr.
Katedra:	Systematické teologie Cyrilometodějská teologická fakulta UP v Olomouci
Obor:	Teologické nauky
Vedoucí práce:	ThLic. ICLic. Vladimír Filo
Počet stran:	67
Počet příloh:	0
Počet titulů použité literatury:	22
Rok obhajoby:	2011
Klíčová slova:	dějiny lichvy, lichva, úrokové otroctví, úroky, úvěry, křesťanská morálka, morálka.

Tato práce pojednává o morálních aspektech smluv o úvěru a půjčce v kontextu České republiky. Zaměřena je především na problematiku takzvaných smluv o spotřebitelských úvěrech, které uzavírají občané za účelem nákupu spotřebních předmětů. Z hlediska křesťanské i všeobecné morálky kriticky hodnotí pohnutky, které vedou občany k neuvážené a mnohdy nesmyslné spotřebě a zadlužování, stejně tak jako pohnutky těch, kteří úvěry poskytují. Téma práce je však podstatně širší, jelikož ve třech částech sleduje i historický vývoj v názorech předních teologů a církevních autorit na lichvu, na úročené půjčky a na jiné nekalé obchodní praktiky od starověku přes středověk až po současnost. Všímá si také vzniku, vývoje a funkce peněz ve společnosti, vztahu člověka k bohatství který popisuje jak z ekonomického tak z teologického hlediska.

ANNOTATION

Moral Aspects of Credit and Loan Contracts

With the Focus of the Czech Context

This thesis deals with moral aspects of credit and loan agreements within the Czech Republic. It focuses mainly on the issue of the so called agreements on consumer credits which are entered into by citizens in order to purchase consumer goods. From the point of view of both Christian and general moral it provides a critical assessment of incentives leading citizens to ill-considered and often meaningless consumption and indebtedness as well as motivation of those providing the credits. However the subject of this thesis is much broader as three parts of it follow the historical development of opinions of the leading theologians and clerical authorities about usury, loans at interest and other unfair business practices from the ancient world over middle ages up to present. The thesis also brings to notice the beginning, development and function of money within the society and the relation of a person to wealth which is described both from the economical and theological point of view.

Key words: usury, shylocking, history of usury, interest slavery, interest, credit, morality, Christian morality